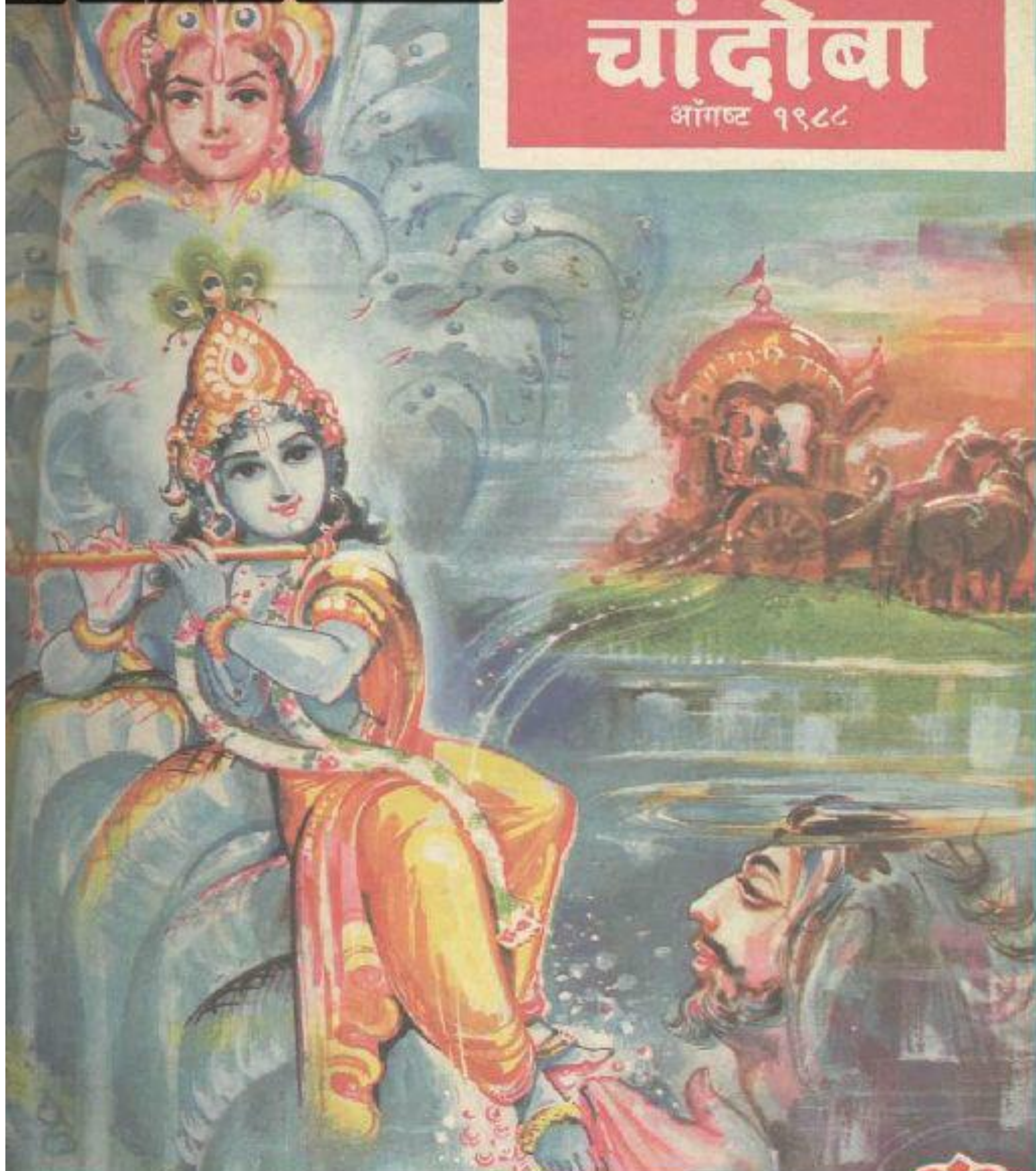
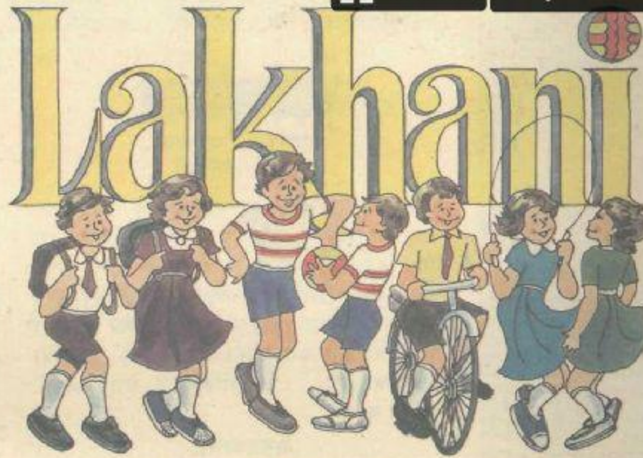

चांदोबा
ऑगष्ट १९८८

नक्षत्र-रेणूंमध्ये स्नान

सन १९८७ मध्ये एके दिवशी जगातील सर्व लोकांनी अदृश्य स्वरूपात पडलेल्या नक्षत्र-रेणूत स्नान केले. अंतरिक्षात स्फोट झालेल्या एका नक्षत्राने हे रेणू पृथ्वीवर सर्वत्र विखुरले होते.

भूकम्प

सन १९८७ मध्ये जग भर एकूण ७६ भूकम्प झाले. कोलम्बिया व ईक्वेडारच्या सीमेवर झालेला भूकम्प सर्वांत अधिक भयंकर होता. या भूकम्पात एक हजाराहून अधिक लोक मृत्युमुखी पडले.

विचित्र स्वाक्षरी

लंडनच्या डाक व्हाइट हेडने नुकतेच बँकेत आपले खाते सुरू केले. तसे पाहिले तर लाखो लोक खाती उघडतात, तुम्ही विचाराल आश्चर्य ते काय ? आश्चर्य असं की डाक व्हाइट हेड माणूस नाही. १५ महिने वयाचे ते एक पिल्लू आहे. ते आपल्या पुढल्या पायाचा ठसा उमटवून पैसे काढते.

शांतिज्योत

१९४५ च्या ऑगस्ट महिन्यात हिरोशिमा वर अणु-बॉंब पडला. येथील भग्नावशेषातून मिळवलेली एक शांति ज्योत नुकतीच संयुक्त राष्ट्र-संघाच्या समारंभासाठी पाठविण्यात आली. अण्वस्त्रांच्या कपातीबाबत चर्चा करण्यासाठी योजलेल्या संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या समारंभातील प्रतिनिधींना अणुयुद्धाच्या भयंकर परिणामांचे स्मरण व्हावे यासाठी ही शांति-ज्योत पाठविण्यात आली आहे.

दखल

एका जमीन्दाराने आपल्या महालाच्या सिंहद्वारावर हत्तीच्या दोन मूर्ति घडवून स्थापित करायचा निश्चय केला आणि नागवर्मा नावाच्या मूर्तिकाराला पाचारण केले. नागप्पा मल्लवर्मा नावाच्या आपल्या शिष्यासह येऊन पोंचला. जमीनदाराचा विचार जाणून त्याने सांगितले की या मूर्ति बनविण्यासाठी कमीत कमी एक महिना तरी लागेल.

नागवर्म्याचे हे उत्तर ऐकून जवळच उभ्या असलेल्या दिवाणाने मधेच टोकले–"हे कारागीर काम मिळाले की ते लवकर पूर्ण न करता उगाच लांबवीत राहतात."

नागवर्मा यावर काही बोलू शकला नाही. मान खाली घालून मुकाट्याने उभा राहिला. शिष्य मल्लवर्म्याने मधेच दखल दिली–"हे पहा, काम किती सोपं आहे याची आमच्या गुरुजींना बरोबर कल्पना नाही. हत्तींच्या मूर्ति तयार करण्यात असा काय वेळ लागणार आहे ? आपण हत्तीच्या उंचीच्या दोन शिला मागवून घ्या."

"पण काम केव्हां पुरं होईल तें सांगशील ?" दिवाणाने पृच्छा केली.

"काम पूर्ण व्हायला कितीसा वेळ लागणार ! त्या दोन शिलांमध्यें हत्ती सारखा दिसणारा अंश ठेवून बाकीचा तासून काढून फेंकून द्यायचा. की काम संपलच !" मल्लवर्माने सहज उत्तर दिले.

मल्लवर्म्याच्या बोलण्यांतील मर्म समजून जमीनदार मंदस्मित करीत म्हणाला–"तुम्हाला आपलं कारागिरीतलं कौशल्य दाखवायचं आहे. पण कामाचा सोपेपणा तुम्हाला माहीत नाही असं दिसतय ! किती ही वेळ लागला, नि किती ही खर्च झाला तरी हरकत नाही. पण लक्षांत ठेवा मूर्ति सुंदर आणि आकर्षक बनल्या पाहिजेत !"

मग काय ? दिवाणाला आपल्या अनावश्क दखल दिल्याबद्दल लाज वाटली आणि त्याने मान खाली घातली.

भोळ्या माणसाचा शाप

सूरजमल हा एक साधासुधा तरुण होता. त्याच्या वडिलांनी मरता मरता त्याला सांगितले–"बेटा, तू मेहनत करून पैसा मिळव, कधीही कुणासमोर हात पसरू नकोस. देवावर विश्वास ठेव. त्याच्या कृपेने तुला आपल्या कष्टांचं फळ नक्की मिळेल. असा वागल्यावरसुद्धा तुझ्यावर कोणी अन्याय केला तर त्याला शाप लागेल."

वडील वारल्यावर सूरजमल आपल्या वडिलांच्या उपदेशाचे अगदी काटेकोरपणे पालन करू लागला. तो कधीही कोणाचे मन दुखवीत नसे, सर्वांना तो होईल तितकी मदत करी. त्यामुळे सर्वजण त्याला चांगला माणूस म्हणत असत, पण त्याला त्याच्या मेहनतीबद्दल कोणीच काही देत नसे. त्याच्या गाठीला कधी चार पैसे जमा होत नसत.

एकदा तो आजारी पडला. त्याला वैद्याकडून इलाज करून घ्यायला हवा होता. पण वैद्याने औषधपाण्याचे पैसे आगाऊ मागितले !

सूरजमलने त्याला मोठ्या दीनपणे म्हटले–"महाराज मजजवळ पैसे नाहीत. पण बरा झाल्यावर मी आपणाकडे काम करून औषधाचे पैसे चुकवीन."

पण वैद्याने साफ सांगून टाकले की–पैसे हाती आल्यावरच मी इलाज सुरु करीन बिचारा सूरजमल दु:खाने घरी निघून गेला !

त्या दोघांचे बोलणे वैद्याची मुलगी पद्मिनी हिने ऐकले होते. सूरजमलच्या मागून ती त्याच्या घरी गेली अन् म्हणाली–"माझ्या वडिलांनी यापूर्वी तुझ्याकडून काम करून घेतलेलं आहे, पण तुला त्याचे पैसे नव्हते दिले त्यांनी. तू त्यांच्या तोंडावर हे का नाही बोललास ?"

सूरजमलने आपल्या वडिलांनी आपल्याला दिलेल्या उपदेशाबद्दल पद्मिनीला सांगितले. ती सर्व कहाणी ऐकून तिने त्याला सल्ला दिला–"तू तर फारच भोळा माणूस दिसतोस. तू जर असाच व्यवहार चालू ठेवलास तर कधीच आपलं पोट भरू शकणार नाहीस. जरा सर्वांना तोंड द्यायला शीक."

पद्मिनीच्या बोलण्याची काही पर्वा न करता तो तिला म्हणाला–"ऐक, आज तुझं सांगणं ऐकून मी तुझ्या वडलांशी भांडेनही. पण रोज मला असा सल्ला कोण देणार? कुणी सल्ला दिल्यावाचून कुणाला तोंड देऊन त्याच्याशी भांडू शकत नाही मी. अन् जी गोष्ट आपल्याला करता येत नाही ती करू बघणं धोक्याचं नाही का?"

"ए, तू मला फार आवडलास. तू माझ्याशी लग्न कर. मी तुला रोज छान छान सल्ला देत जाईन." पद्मिनी म्हणाली.

"आपल्या लग्नाला तुझे वडील मान्यता देतील?"

"का नाही देणार? पण अगोदर तुला आपली तब्येत नीट करायला हवी न! घे, या दोन्ही बांगड्या सोन्याच्या आहेत. या माझ्या वडिलांच्या हाती देऊन त्यांना म्हण की–बांगड्या तुझ्या आईच्या आहेत. मग ते तुझ्यावर उपचार करतील. प्रकृति बरी झाली की त्यांना आपल्या लग्नाबद्दल विचार. ते नक्की मान्यता देतील." असे म्हणत पद्मिनीने आपल्या हातातल्या दोन बांगड्या उतरवून त्याच्या हातावर ठेवल्या.

बांगड्या पहाताच वैद्याचा चेहरा खुलला! त्याने नीट ठेवण्यासाठी बांगड्या आपल्या मुलीच्याच हाती दिल्या. तब्येत सुधारेपर्यंत सूरजमलला वैद्याने आपल्या घरींच ठेवून घेतले. पद्मिनीने वेळच्या वेळी औषधपाणी व खाणेपिणे देऊन त्याची नीट काळजी घेतली मग काय! एक आठवडाभरातच सूरजमलची तब्येत एकदम छान झाली.

"आता तू आपल्या घरी जाऊ शकतोस." वैद्य त्याला म्हणाला.

सूरजमलने यावर पटकन त्याच्या मुलीशी लग्न करायची आपली इच्छा त्याच्याजवळ प्रकट केली.

वैद्याने आश्चर्याने विचारले–"कायरे, तू लग्न केलंस तर बायकोला पोसायची योग्यता आहे का तुझ्यात?"

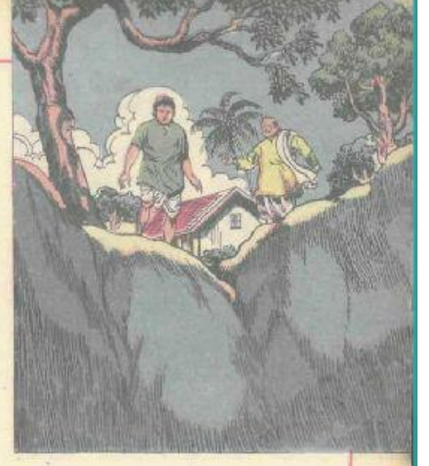
"तुमची पद्मिनी मोठी बुद्धिमान् मुलगी आहे. तिने साथ दिली तर आम्ही सर्व काही मिळवू शकू." सूरजमलने उत्तर दिले.

"माझी मुलगी बुद्धिमान आहे हे मला माहीत आहे रे! पण तुला हे नको का समजायला, की अशी बुद्धिमान मुलगी तुझ्यासारख्याशी लग्नाला मुळीच तयार होणार नाही?"

"पद्मिनीचं तर माझ्यावर प्रेम आहे. तसं नसतं तर तिने आपल्या हातातल्या सोन्याच्या बांगड्या मला कशाला दिल्या असत्या?" आपला भोळेपणा प्रकट करीत सूरजमल म्हणाला.

सूरजमलने दिलेल्या बांगड्या आपल्याच मुलीच्या होत्या हे कळल्यावर आपल्या डोक्यावर हात मारून, घेऊन वैद्य ओरडू लागला.

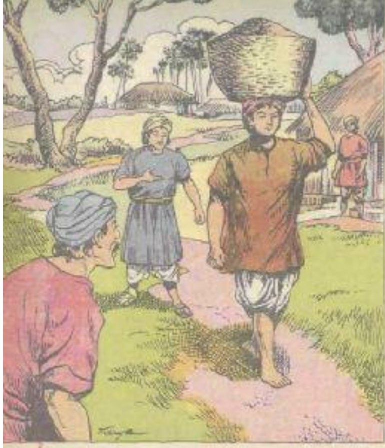
त्याने आपल्या मुलीला बोलावून घेऊन याबद्दल विचारले. यावर पद्मिनी म्हणाली–

"बाबा, सूरजमलने आतापर्यंत आपल्याकडे कितीतरी वेळा निरनिराळी कामं केली, पण तुम्ही कधी त्याला मजुरी दिलीत? ती मजुरीच मी आत्ता त्याला दिली."

वैद्य आपल्या मुलीला काही बोलू शकला नाही. पण तो सूरजमलला म्हणाला–"अरे. तू तर चक्क मला फसवलंस, आता माझ्याकडे काम करून आपलं कर्ज फेड."

वैद्य सांगेल ती कामं करायचं सूरजमलने मान्य केले. आता वैद्य त्याला म्हणाला–"हे पहा, आमच्या घराच्या मागल्या बाजूला एक मोठा खड्डा आहे. तू तुझ्या घरामागे खोदून ती माती आणून टाकून आमचा हा खड्डा बुजवायचास. पण

एक अट लक्षात ठेव–या कामात तू इतर कोणाचीही मदत घ्यायची नाहीस, एकटचानेच हे काम करायचे."

सूरजमलने वैद्याच्या घरामागे जाऊन खड्डा पाहिला. 'बापरे, केवढा मोठा खड्डा होता तो! वैद्याची अट पुरी करायची झाली, तर तो खड्डा भरायला एक वर्ष तरी सहज लागले असते.

"महाराज, हे काम तर फारच कठीण आहे, दुसरं काही काम सांगा." सूरजमल वैद्याला म्हणाला.

"तू मला फसवून माझ्याकडून उपचार करून घेतलास, तेव्हां तुला ही शिक्षा झालीच पाहिजे, नाहीतर मला चार सोन्याच्या गिन्न्या दे." वैद्य म्हणाला.

शेवटी सूरजमल वैद्याची पहिली अट मान्य करून खड्डा भरायचे काम करू लागला. त्याचे घर वैद्याच्या घरापासून बरेच दूर होते. रोज तो आपल्या घरामागे खोदून माती काढत असे, ती टोपल्यात भरून घेऊन जाऊन वैद्याच्या घरामागील खड्डचात टाकत असे.

दिवस जाऊ लागले, सूरजमलच्या घरामागचा खड्डा हळूहळू मोठा होऊ लागला, पण वैद्याच्या घरामागचा खड्डा भरायचे चिन्ह काही दिसेना! सूरजमलची ही स्थिती पाहून लोकांना त्याची दया येई. या अन्यायी कृत्याबद्दल काही लोकांनी वैद्याची कानउघाडणीही केली. पण वैद्यावर त्याचा काहीही परिणाम झाला नाही. अगदी पालथ्या घड्यावर पाणी!

काही गाववाल्यांनी सूरजमलला समजावायचा प्रयत्न केला–"अरे वेड्या, हे काम तुझ्या एकटयाच्याने होण्यासारखे नाही. तू काम बंद कर. वैद्य तुझं काहीही वाकड करू शकणार नाही."

पण सूरजमल म्हणाला–"वैद्य जर माझ्यावर अन्याय करील तर त्याचा परिणाम त्याला नक्कीच भोगावा लागेल. त्याला नक्की माझा शाप बाधेल. मी त्याची अट पूर्ण करायचा प्रयत्न करीत राहीन,

पण त्याने मला 'दगाबाज' म्हणावं हे मला आवडायचं नाही."

एक दिवस आपल्या घरामागे माती खणत असताना सूरजमलची कुदळ कसल्याशा वस्तूवर आपटली अन् 'खणखण' असा आवाज आला! त्याने काढून पाहिले तर दोन तांब्याची भांडी निघाली! दोन्ही भांडी सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेली होती! सूरजमलच्या आश्चर्याला पारावर राहिला नाही. मुठभर सुवर्णमुद्रा घेऊन तो वैद्याकडे गेला. घरात वैद्य नव्हता, पद्मिनी एकटीच होती.

तिला सर्व हकिगत सांगून सूरजमल म्हणाला–"बघ, पद्मिनी, माझी मेहनत फुकट नाही गेली. माझ्या वडिलांच्या सांगण्याप्रमाणेच माझ्या फळ कष्टांचं मला मिळालं!"

"मग आता तुला खड्डा भरायची काही जरूर नाही. यातली चार नाणी माझ्याकडे दे. मी ती माझे बाबा घरी आल्यावर त्यांना देईन. त्यांना जेव्हां तुला सापडलेल्या दोन भांडयांबद्दल कळेल, तेव्हा ते आपल्या लग्नाबद्दल बोलायला आपण होऊन तुझ्याकडे येतील. तू आता घरी जा." पद्मिनीने मोठ्या आनंदाने त्याला सांगितले.

आसपासच्या लोकांना बोलावून, आपल्याला सोने सापडल्याची वार्ता सूरजमलने त्यांना सांगितली. त्याला आपल्या

मेहनतीचे फळ मिळाल्याचे पाहून त्या सर्व लोकांना फारच आनन्द वाटला.

एक म्हातारा म्हणाला–"हे जे काही घडलं ते सर्व सूरजमलच्या वडिलांच्या सांगण्याप्रमाणेचं घडलं. पण वैद्याने त्याच्यावर जो अन्याय केला त्याबद्दल वैद्याला शिक्षा कशी मिळणार हे मात्र कळत नाही!"

या घटनेनंतर दोनच दिवसांची गोष्ट–वैद्य काही वनस्पती, पाळंमुळं वगैरे आणण्यासाठी जंगलात गेला होता. तेथे एक अस्वल त्याच्या मागे लागले. घाबरून पळता पळता तो एका गुहेत शिरला. तेथे चार डाकू आपल्या लूटीची वाटणी करत बसले होते. वैद्याला तेथे पाहून त्यांनी खूप मारपीट

केली. पण त्यांना जेव्हा हे कळले की तो काही राजाचा शिपाई वगैरे नाही, तेव्हा त्यांनी वैद्याला आपल्याबरोबर ठेऊन त्याला काम दिले. दोन दिवस वैद्याने त्यांना स्वयंपाक करून जेवायला घातले, त्यांचे कपडे वगैरे धुतले आणि दमून जाऊन तो अगदी हमसून हमसून रडू लागला. असल्या कामाची सवय नसल्यामुळे त्याचे अंग आंबून गेले होते–"हे बघ, आमच्याबद्दल कुठे काही वाच्यता करू नकोस. तुझीच अब्रू धुळीला मिळेल, आमचं तर काही नुकसान होणार नाही." असे म्हणून ते लोक तिथून निघून गेले.

सर्व गाववाले वैद्याच्या समाचाराला गेले. त्याची सगळी हकीगत ऐकून ते म्हणाले–"वैद्यराज, एका परीने तुम्ही भाग्यवानच आहात असं म्हटलं पाहिजे. डाकू लोक हाती आलेल्या माणसाला सहसा जिवंत सोडून देत नाहीत, ठेवायचंच असेल तर कायम आपले गुलाम म्हणून ठेवून घेतात."

"ऐक, हे जे घडलं ना, ते खरं म्हणजे तू सूरजमलवर जो अन्याय केलास त्याचंच फळ आहे. आम्ही असं ऐकलंय की त्याच्या बापाने त्याला असा उपदेश दिला होता की–देवावर विश्वास ठेऊन काम केलं तर श्रम कधीही वाया जात नाहीत आणि अशा भावनेने काम करणाऱ्या सूरजमलचा शापही नेहमी खरा होईल. आता तेच खरं झालं आहे. सूरजमलचा शापच तुला बाधला." एक म्हातारा वैद्याला उद्देशून म्हणाला.

"होय, आपलं म्हणणं खरंच आहे. मी सूरजमलच्या बाबतीत मोठाच अन्याय केला आहे. आता मी आपल्या मुलीचा त्याच्याशी विवाह करून देऊन आपल्या पापाचं प्रायश्चित्त घेणार आहे. सूरजमल कुठे आहे. ?" वैद्य म्हणाला.

सूरजमल त्यावेळी तिथे जमलेल्या गर्दीतच उभा होता. तो एकदम जमिनीवर लोटांगण घेऊन आपली छाती पिटून घेत रडायला लागला! त्याच्या अशा रडण्याचे कारण कुणालाच समजेना. सर्वजण त्याचे सांत्वन करू लागले.

शेवटी एक एक करत सर्वजण तिथून निघून गेले, केवळ पद्मिनी, सूरजमल आणि वैद्यच फक्त मागे राहिले.

"तू रडतोयस का? शेजारी जंगलात डाकू आहेत अन् ते तुझं सोनं चोरतील अशी का तुला भीती वाटत आहे?" पद्मिनीने विचारले.

"अंहं, असं नाही काही! पण सर्व लोक म्हणतात की तुझ्या बाबांच्या यातनांचं कारण माझा शाप आहे!" सूरजमलने व्याकुळतेने म्हटले.

"म्हणू देत रे! गोष्ट खरीच आहे न! तू शाप दिलास न दिलास तरी माझ्या बाबांना इतकी शिक्षा तर हवीच होती!" त्याचे सान्त्वन करीत पद्मिनी म्हणाली.

"पण तुमच्या अपराधासाठी इतकी थोडीशीच शिक्षा?" सूरजमल म्हणाला.

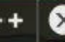
सूरजमलच्या रडण्याचे कारण जाणून पद्मिनी जोरजोरात हसू लागली. पण वैद्याचा चेहरा मात्र लाजेने लाल झाला. हे पाहून पद्मिनी म्हणाली–"बाबा, सूरज दुसऱ्यांची सेवा करण्याच्या वृत्तीचा आहे. तो इतका भोळा अन् निष्पाप आहे की द्वेष नावाची वस्तु त्याला माहीतच नाही. त्याला खरंच असं वाटतंय की तुम्ही आपल्या अपराधाबद्दल जी शिक्षा भोगलीत ती अपुरीच आहे. तुम्हीही स्वतः विचार करून पहा–तुम्ही त्याला किती दुखवलंय! निष्पाप माणसाचा शाप कधी खोटा होत नाही. तो तुम्हाला बरोबर दुःखच देत राहील. सूरजमलबद्दल तुमच्या मनात जो द्वेष आहे, तो घालवायचा प्रयत्न करा."

वैद्याने सूरजमलसमोर आपले सर्व अपराध कबूल केले. आणि त्याला आता सर्व प्रकारची मदत करायचे आश्वासन दिले. सूरजमलही आता हळूहळू आपला द्वेष विसरून गेला.

यानंतर सूरजमल व पद्मिनी यांचा विवाह झाला अन् पुष्कळ वर्षे त्यांनी सुखाने संसार केला.

विचित्र छन्द

मद्रास-दादर एक्सप्रेसच्या पुणे बोगीतून माधव अन् मुकुन्द नावाचे दोन तरुण प्रवास करत करत होते. "तू कोणत्या गावचा रे ?" मुकुन्दने विचारले.

"मी पुण्याचा, तिथेच उतरणार मी." माधव म्हणाला.

"असं होय ? मी पण पुण्याचाच. वा, वा ! हे छान झालं हं ! बरं आता सांग तुझं घर कोणत्या भागात ?" मुकुन्दने विचारले.

"बाजीराव रोडवर, शनीपाराजवळ. का ?" माधवने विचारले.

"अरे ! आश्चर्यच आहे ! मी पण तिथेच रहातो. तिथे तू कोणत्या वाड्यात रहातोस ?" मुकुन्दने पुन्हा विचारले.

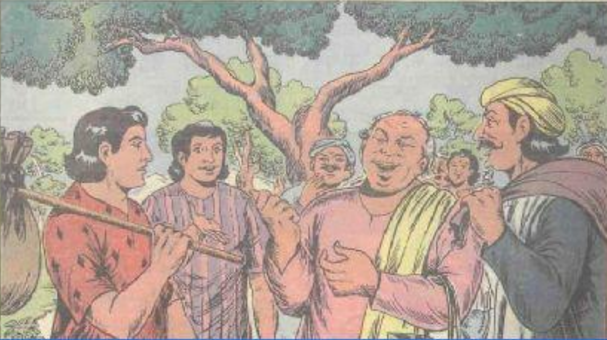
"केमिस्ट डिके यांचा वाडा." माधवने माहिती दिली.

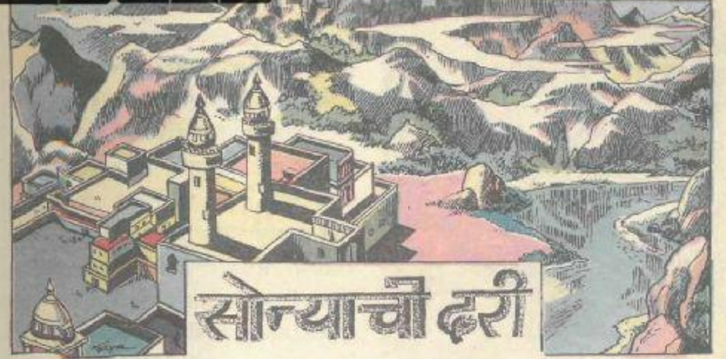
"अरे ! मी पण त्याच वाड्यात रहातो, कमाल आहे !" मुकुन्द आश्चर्याने म्हणाला.

त्यांचा हा संवाद ऐकणाऱ्या एका सहप्रवाश्याने विचारले–"काय रे, तुम्ही दोघंही एकाच वाड्यात रहाता अन् एकमेकांना ओळखत नाही ?"

"छान ओळखून आहोत की ! आम्ही दोघं सख्खे भाऊ. आमचंच आडनाव डिके. लांबचा प्रवास आहे ना, म्हणून वेळ काढायला काही तरी गप्पा मारतो आहोत झालं." दोघं हसत हसत म्हणाले.

त्यांचा हा विचित्र छन्द पाहून इतर प्रवासी खो खो हसू लागले.

[८]

[ज्ञानप्रदेशातून निघून विनोद एका नव्या प्रदेशात पोचला. तेथील प्रजेचे अज्ञान व धनलोलुपता पाहून मुनि अत्यंत व्याकुळ झाला ! नंतर विचित्र कलिंगड फुटून त्या जनतेवर कोसळले. ते तुकडे सर्वांनी आधाशीपणे खाल्ले ! यानंतर तेथील चिन्तामग्न जनता सोडून मुनि व विनोद तेथून चालू लागले. पुढे वाचा...]

विनोद तो विचित्र धबधबा पार करून गेल्याला थोडेच दिवस झाले होते, तरी एवढ्यातच सोन्याच्या दरीचा राजा अगदी अधीर होऊन गेला. तो मोठ्या उत्सुकतेने विनोदच्या परत येण्याची वाट पाहू लागला. विनोदच्या परतण्याची बातमी लवकर मिळावी म्हणून त्याने योग्य अशा डोंगरावर व उंच उंच वृक्षांवर टेहळणी-साठी माणसे नेमली !

राजा भोजन सुरु करू लागताच लाडू पाहून त्याला एकदमच सुवर्ण-प्रतिमेची आठवण येई अन् दुसऱ्याच क्षणी तो धावत पळत त्या भग्नावशेषांमधे उभ्या असलेल्या सुवर्ण मूर्तिजवळ जाऊन पोचे ! तिथे पोचल्यावर पुन्हा त्याला जेवण सोडून आल्याची आठवण होऊन चिन्ता वाटू लागे. यासाठीही त्याने एक निराळीच व्यवस्था केली–त्याने अर्धवट सोडलेल्या जेवणाच्या

Restore

थाळधा घेऊन त्याच्या मागे जाण्यासाठी तीस सेवकांनी नेहमी तयार असावे.

राजा अलिकडे नेहमीच आपल्या मंत्र्यांकडे व महाज्ञानीकडे पाहून विचारी–"मी आत्ता कसा दिसतोय?"

हल्ली सुन्दर दिसण्यासाठी राजा कसकशी काळजी घेत असतो हे या सर्वांना चांगल्या प्रकारे माहीत होते. राजा आजकाल पहिल्यापेक्षा दुप्पट आहार घेत असे, दररोज आपल्या शरीराला लोणी साय वगैरेनी मालिश करून घेऊन मगच तो स्नान करी, अन् हे सारे प्रयत्न अशासाठी–की, त्या सुवर्ण मूर्तीत प्राणसचार झाला की त्या स्त्रीशी विवाह करता यावा!

"महाप्रभु, आपण तर अतीव सौंदर्याने सुशोभित दिसत आहात." मंत्री व महाज्ञानी राजाच्या प्रश्नाला उत्तर देत.

'महाज्ञानी'नी ओळखलं होतं की आपल्या या सामान्य वर्णनावर राजा संतुष्ट नाही.

राज-दरबारातले दोन कवि आता राजाच्या सौन्दर्याचे वर्णन करण्यासाठी महाज्ञानी व मन्त्र्यांना नवनवीन उपमा सुचवून त्यांच्याकडून पैसा उकळू लागले. अशा प्रकारे कवींनी भाषा-कोषांत भर घातलेल्या नव्या शब्दांचा अर्थ न कळूनही केवळ मंत्री ज्या गंभीरतेने त्यांचा उच्चार करीत, ते पाहूनच राजा फार खूश होई, तो आपल्या मिशांवर ताव देऊ लागे!

महाज्ञानी महामंत्र्यांनी एक दिवस राजापुढे निवेदन केले–"चण्डमार्तण्ड प्रभु, ही सुवर्ण मूर्ति एकदा हसली की बास! तिचे डोळे उघडतील अन् तिच्या हृदयाचे ठोके ही आपोआप चालू होतील. विचार अन् चांगली दृष्टि असणारी कोणीही व्यक्ति आपल्या सौन्दर्यावर फिदा झाल्यावाचून राहू शकत नाहीं–मूर्तीची काय कथा?"

राजाने खूप डोके खाजवले! मंत्र्याचे म्हणणे तर छानच आहे, पण या मूर्तीला हसवायचे तरी कसे? आता ही समस्या

सोडवण्यासाठी राजाने खूप विचार केला! नंतर राज्यातल्या सर्व विदुषकांना बोलावले गेले. राज-खजिन्यातला खूप पैसा खर्चून या सर्वांसाठी चित्रविचित्र पोशाख बनवले गेले अन् ते कपडे घालून त्या सर्वांना मूर्तीसमोर नाचण्याची आज्ञा दिली गेली, कसाही वाकडयातिकडया हालचाली करायला सांगितले गेले. सर्वांनी या आज्ञेनुसार आपल्याकडून खूप प्रयत्न केले. विदुषक खूप नाचले अन् शेवटी नाचून-नाचून ते थकले! तरीही तलवारीचे भय दाखवून राजसैनिकांनी त्यांना बेशुद्ध पडेपर्यंत नाचायला लावले. तरीही मूर्ति हसली नाहीच!

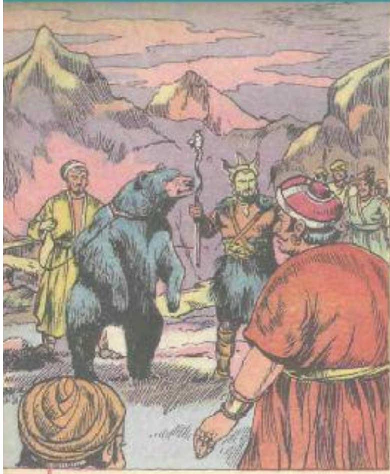
राजाने विचार केला की असल्या प्रयत्नांनी काही आपल्याला इच्छित फलप्राप्ति होणार नाही. त्याने दवंडी पिटवली की जो कोणी सुवर्णमूर्तीला हसायला लावील त्याला मोठे बक्षिस दिले जाईल.

एके दिवशी सुवर्णमूर्ती समोर एकाएकी अद्भुत प्रकाश चमकला! पहारेकऱ्याला वाटले की हा प्रकाश मूर्तीच्या हसण्याचाच नक्की! त्याने पळत जाऊन राजाला बातमी दिली–"महाराज, सुवर्णमूर्ति हसली!" भोजन करत असलेला राजा या बातमीमुळे एकदम उठला अन् धावत सुवर्णप्रतिमे-

जवळ पोचला. त्याने नीट निरखून पाहिले पण मूर्तीच्या चेहऱ्यावर हसण्याचे कसलेही चिन्ह त्याला दिसेना! यावर पहारेकऱ्याकडे वळून राजा म्हणाला–"हे बघ, तुला मी मोठं बक्षिस जरूर देईन! पण मूर्तीला प्रथम हसताना पहाण्याचा पहिला मान अन् हक्क माझा आहे. तेव्हा आता मी तुझे डोळेच काढून टाकण्याची आज्ञा देतो!"

हे ऐकून बिचारा पहारेकरी भयाने थरथर कापू लागला. पण त्या दिवशी त्याचे नशीब बलवत्तर होते म्हणूनच की काय राज-सेवकांना पहारेकऱ्याचे डोळे काढण्यासाठी राजा आज्ञा देणार, इतक्यात वृद्ध मंत्री तेथे येऊन पोचला अन् त्याने

आणलेल्या वार्तेच्या गडबडीत पहारेकऱ्याचे डोळे वाचले! वृद्ध मंत्री राजाला म्हणाला– "चण्डमार्तण्ड प्रभु, आपल्या राज्यात एक महामान्त्रिक आला आहे, तो निरनिराळे चमत्कार करून दाखवण्यात पटाईत आहे."

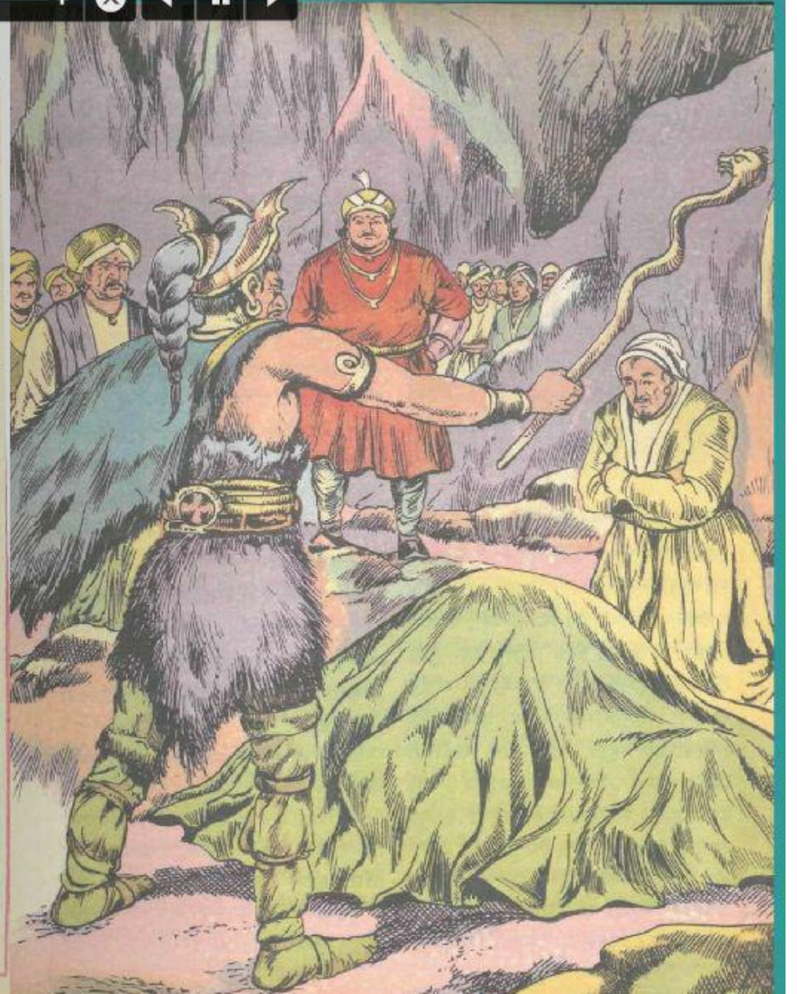
राजाला मान्त्रिक म्हणाला–"महाराज, आपण आज्ञा द्या, मी आपणाला अनेक चमत्कार करून दाखवतो." असे म्हणून त्याने टाळ्या वाजवल्या.

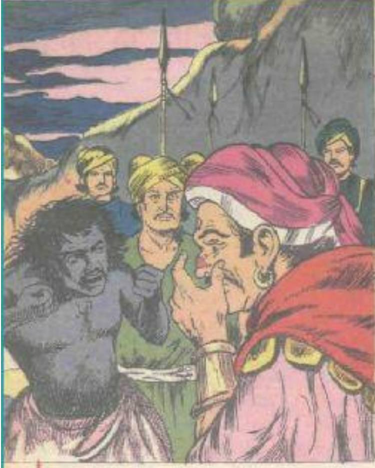
दुसऱ्याच क्षणी मान्त्रिकाचा एक शिष्य एका अस्वलाला तेथे खेचून घेऊन आला.

"सांगा महाराज, आपणाला आत्ता काय दिसत आहे?" मान्त्रिकाने राजाला विचारले.

"वा रे वा! अस्वलाला माणसाळवणें काही फारसं कठीण काम नव्हे! शीः, ताबडतोब घेऊन जा त्याला इथून, काय घाण येतेय् त्याच्या शरीराची." नाक दाबत राजा रागाने म्हणाला.

"जशी आज्ञा महाराज, पण मी जास्त वेळ याला अस्वलाच्या रूपात ठेवणार नाही." असे हसत हसत म्हणत मान्त्रिकाने त्या अस्वलाला एक लाथ मारली. त्याबरोबर ते अस्वल जमिनीवर झोपले. दुसऱ्याच क्षणी मान्त्रिकाच्या शिष्याने त्याच्या अंगावर एक दुपट्टा पसरला. नंतर मान्त्रिकाने तोंडाने काही मंत्र पुटपुटत हातातच्या मंतरलेल्या दंडाने अस्वलाच्या शरीराला दोन-चार ठिकाणी स्पर्श केला, आणि त्याला तीनदा प्रदक्षिणा घातली. आणि काय! त्या दुपट्ट्याखाली जणू काय ते अस्वल तडफडत आहे अशी काहीशी हालचाल झाली. मान्त्रिकाने आणखी काही मन्त्रोच्चार केला व शेवटी 'ओम् फट्' म्हटले. ताबडतोब त्या दुपट्ट्याखालून एका व्यक्तीने बाहेर उडी मारली आणि तो राजाच्या समोर उभा राहिला! राजाने त्याच्याकडे नीट निरखून पाहिले. त्या माणसात अस्वलाची कोणतीही चिन्हें दिसत नव्हती! राजाला फारच आश्चर्य वाटले हे पाहून!

ती वेळ रात्रीची होती, म्हणून तिथे लोकांची गर्दीही कमी होती. मूर्तीच्या रक्षणासाठी नेमलेले पहारेकरी-शिपाई आणि राजाच्या भोजनाच्या थाळ्या नेणारे शिपाई इतकेच लोक तेथे होते. ते बिचारे राजाशी कसे बोलणार? थोडेसे दरबारी पदाधिकारीं आणि अन्य काही अधिकारीही होते तिथे, पण राजाच्या विरुद्ध बोलणे उचित नव्हे हे जाणून ते गप्प बसले होते! मांत्रिकाने अस्वलाचा माणूस बनवला यावर राजाचा पूर्ण विश्वास बसला होता! मन्त्रिगणांनीही असाच काहीसा अभिनय केला की त्यांचाही राजाच्या म्हणण्यावर विश्वास आहे. काहींच्या मनात आले, की मान्त्रिकाने एका माणसालाच अस्वलाचे रूप देऊन राजाला 'बनवलं' आहे—पण तसं प्रत्यक्ष बोलून दाखवण्याचं धाडस कोण करणार?

इतक्यात त्या अस्वलाचा माणूस बनलेल्या व्यक्तीने एका मंत्र्याचे नाक ओरबाडून त्याला जख्मी केले! राजाने विचारले—"अरे, हा नवा माणूस अजून अस्वलासारखा गुरगुरत का आहे?"

"महाराज, आता लवकरच याचे गुरगुरणेही बंद होईल. उद्या या वेळेपर्यंत तो व्यवस्थित बोलूही लागेल. नंतर नखांऐवजी तो आपल्यासारखाच तलवार अन् भाल्याचाही उपयोग करू शकेल." मान्त्रिकाने समजावले.

"महाप्रभु, मी अस्वलाचे माणसात रूपान्तर करू शकतो हे आपण पाहिलेच. माझ्यातल्या या शक्तीबद्दल आपला काय विचार आहे?" मान्त्रिकाने राजाला विचारले.

थोडा विचार करून मान हलवत राजा म्हणाला—"थांब, सांगतो माझा काय विचार आहे ते. तू हवं तर आणखी एका अस्वलाचा माणूस बनवू शकतोस, पण आत्ता याची काही आवश्यकता नाही असं मला वाटतंय्, नमुन्यासाठी एका अस्वलाचा माणूस बनवलास तेवढा पुरे."

"वा, वा! आपले राजेसाहेब काय विवेकशील आहेत!" सर्व दरबारी एकसमयावच्छेदे करून ओरडले.

"महाप्रभु, मी जर अस्वलाचा माणूस बनवू शकलो तर, आपल्याला काय वाटतं—मी या सुवर्णप्रतिमेची खरी स्त्री बनवू नाही शकणार?" मान्त्रिकाने राजाला विचारले.

"का नाही? खरंच की! तू नक्कीच हा बदल करू शकशील! अरे, मला तर आत्ता आनंदाने उड्या माराव्याशा वाटत आहेत. पण काय करू मला उड्याच मारता येत नाहीत रे!" राजा म्हणाला.

"महाराज, आपणाला आपल्या पोटाचं ओझं जास्त झालंय्! पण मी आपणाला खात्री देतो, की ही सुवर्णमूर्ती सजीव होऊन उठून चालू लागण्यापूर्वीच आपलं पोटही विरघळून जाईल." मान्त्रिक राजाला आश्वासन देऊ लागला.

"अरे महामांत्रिका, आम्ही आत्ता ताबडतोब त्या जादुच्या दुपट्ट्याने ही मूर्ती झाकून टाकतो. तू आपल्या मंतरलेल्या दण्डाने या प्रतिमेवर पाहिजे तिथे, पाहिजे तसे प्रहार कर, मी तुला मुळीच अडवणार नाही. या पाषाणहृदयी स्त्रीने मला इतके दिवस वाट पहायला लावली आहे. आता अंगावर प्रहार होतील तेव्हां तिलाही माझे कष्ट कळतील." राजा म्हणाला.

"हे शक्य नाही महाराज! या प्रतिमेत प्राणप्रतिष्ठा करण्यासाठी आणखी एक उपाय करायला हवा. त्यासाठी आपणाला एक आठवडाभर उपास करावा लागेल, नंतर या मूर्तीच्या मागे असलेल्या गुहेत बसून ध्यान करावे लागेल. मगच आपणाला इच्छित फळ मिळू शकेल!" मान्त्रिकाने राजाला चेतावणी दिली.

"एक आठवड्याचा उपास?" राजाने आश्चर्याने विचारले.

"होय महाराज, एका आठवड्याला एक मिनिटही कमी होणार नाही." मान्त्रिकाने जोरदार उत्तर दिले.

"लाडू खाता येतील मला त्या काळात?" राजाने लालचावलेल्या आवाजात विचारले.

"नाहीं प्रभु! असं मुळीच जमणार नाही." महामान्त्रिक बोलला.

"बरं मग, अधून-मधून कोंबडीचं मास तरी खाता येईल नं?" अर्धवट जेवलेल्या त्या चमकणाऱ्या थाळ्यांकडे लोभी दृष्टीने पहात पुन्हा राजाने विचारले.

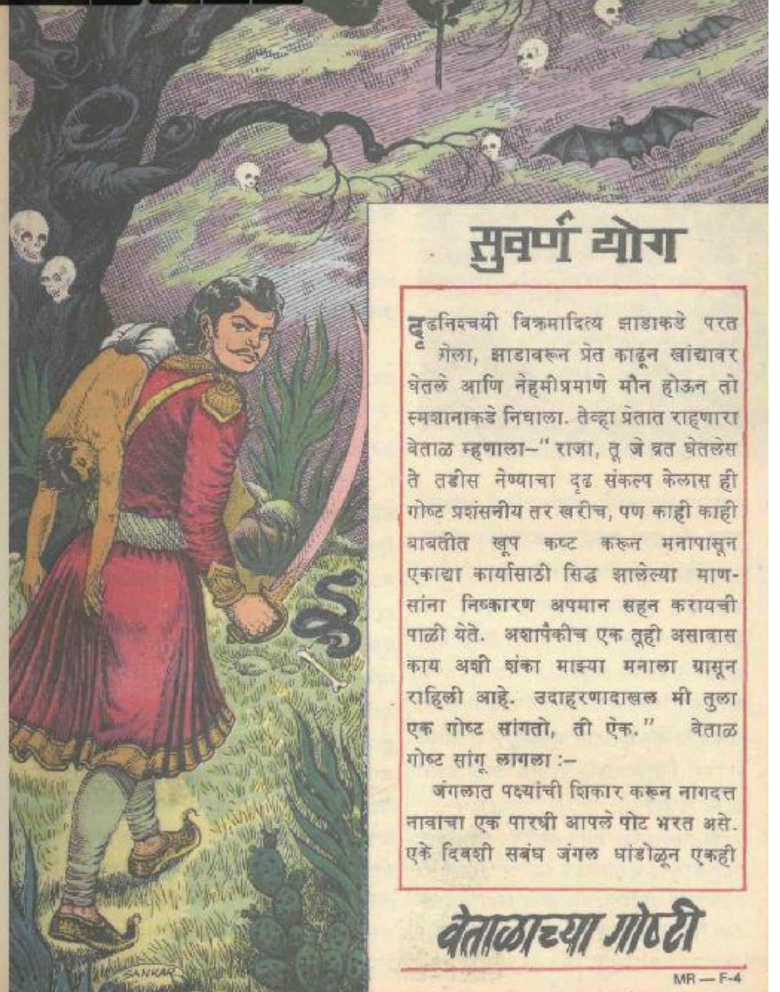
"कोंबडीचं मासच काय, अंडी सुद्धा नाही खाता येणार समजलं?" असे म्हणून राजाकडे मोठ्या सहानुभूतीने पहात हसत हसत मान्त्रिक पुढे म्हणाला–"ह्या उपासाचा काळ संपल्यावर प्राण संचार झालेल्या या मूर्तीबरोबर बसून आपण जे मिष्टान्न भोजन कराल त्या आपल्या सुन्दर भविष्याची कल्पना करून पहा महाराज! अन् शिवाय एका अप्सरेशी लग्न करणारा पहिलाच राजा म्हणून आपलं नाव इतिहासात लिहिलं जाईल ते वेगळंच!" असे म्हणून त्याने राजाच्या पाठीवर थोपटले. आता होकारार्थी मान हलवून राजाने हे सर्व स्वीकारल्याबद्दल सूचना दिली.

"महाराज, आपल्याला सहानुभूति दाखवण्यासाठी मीही उपास करू इच्छितो." असे म्हणून मान्त्रिक पुढे काही बोलणार, इतक्यात मंत्रि, आणि दरबारी अधिकारी एका आवाजात म्हणाले–आम्हीही आपल्या-बरोबर उपास करू महाराज."

"वा वा, हे छान झालं हं! स्वतः चण्डमार्तण्ड प्रभु उपास करतील तेव्हां आपणच फक्त जेवण्याची इच्छा इतरांच्या मनात तरी कशी येईल बरं? पण मला मात्र हा पूर्ण आठवडा राजासाठी विशेष श्रम करावे लागणार आहेत. तेव्हां मी जर जेवलो नाही तर मी कमजोर होऊन जाईन. राजेसाहेबांनी अन्यथा समजू नये-पण मला वाटतं राजेसाहेबांना तयार केलं जाणारं अन्न या आठवडाभर मीच खात जाईन. म्हणजेच मी हे सर्व नीट पार पाडू शकेन." मान्त्रिक म्हणाला.

"होय, तुझ्या मनात असेल तसंच कर तू" राजा म्हणाला. (क्रमशः)

सुवर्ण योग

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडाकडे परत गेला, झाडावरून प्रेत काढून खांद्यावर घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन तो स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा प्रेतात राहणारा वेताळ म्हणाला–"राजा, तू जे व्रत घेतलेस ते तडीस नेण्याचा दृढ संकल्प केलास ही गोष्ट प्रशंसनीय तर खरीच, पण काही काही बाबतीत खूप कष्ट करून मनापासून एकाद्या कार्यासाठी सिद्ध झालेल्या माण-सांना निष्कारण अपमान सहन करायची पाळी येते. अशापैकीच एक तूही असावास काय अशी शंका माझ्या मनाला ग्रासून राहिली आहे. उदाहरणादाखल मी तुला एक गोष्ट सांगतो, ती ऐक." वेताळ गोष्ट सांगू लागला :–

जंगलात पक्ष्यांची शिकार करून नागदत्त नावाचा एक पारधी आपले पोट भरत असे. एके दिवशी सबंध जंगल धांडोळून एकही

पक्षी त्याच्या हाती लागला नाही. शेवटी थकून तो एका झाडाच्या सावलीत बसला. त्याच वेळी सुवर्णकान्तीने तळपत असलेला एक हंस त्याच झाडाच्या दिशेने येत असलेला त्याला दिसला! नागदत्ताने झटकन् एक बाण धनुष्याला लावून त्या पक्ष्याच्या दिशेने सोडला. पण काय आश्चर्य! बाण हंसाच्या शरीरात घुसून दुसऱ्या बाजूने बाहेरही निघून गेला, पण हंस काही खाली पडला नाही!

हा चमत्कार पाहून तो त्या पक्ष्यामागे धावू लागला. हंसाच्या शरीरातून निघालेली दोन पिसे नागदत्ताच्या हाती लागली. ती दोन पिसं सोनेरी तेजाने चमकत होती!

आता काहीही करून त्या हंसाला पकडण्याचे पक्केच वेड नागदत्ताच्या डोक्यात शिरले आणि तो हंसाच्या दिशेने पुढेपुढे सरकत राहिला. संध्याकाळपर्यंत पुढे गेल्यावर त्याला एक म्हातारा भेटली. म्हाताऱ्याच्या हातात अनेक औषधी वनस्पता अन् काष्ठं-मुळं वगैरे होती. नागदत्तने त्याला मिळालेली पिसेही दाखवली.

त्या वृद्धाने पिसे नीट निरखून पाहिली आणि विचारले–"अरे ही तर खरी सोन्याची पिसं आहेत! तू तो सोन्याचा हंस स्वत: पाहिलास का?"

नागदत्तने हंसाबद्दल सविस्तर हकिकत सांगितल्यावर त्या वृद्धानेही आपली माहिती दिली–मणिसिद्धि नावाचा तो वृद्ध एका जमीनदाराचा मुलगा होता. मणिसिद्धि पाच वर्षांचा असतानाच त्याच्या वडिलांना एका भयंकर रोगाने पछाडले. या जमीन-दाराजवळ कित्येक मण सोने होते! जमीनदाराला काही मंत्रशक्ति अवगत होत्या. त्यांचा उपयोग करून, त्याने आपले सर्व सोने एका गुहेत नेऊन ठेवले आणि त्या गुहेचे तोंड मंत्रशक्तीने बन्द करून ठेवले. उघडण्याचे विवरण एका ताम्रपत्रावर लिहून ते त्याने आपल्या बायकोजवळ देऊन ठेवले. यानंतर थोड्याच अवधीत तो मरून गेला.

मणिसिद्धिची आई त्या ताम्रपत्राची मोठ्या जागरूकतेने काळजी घेई. तिच्या मनात होते की आपला मुलगा मोठा झाला की ते त्याच्या हाती सोपवून मोकळे व्हावे! परंतु दुर्भाग्य त्या दोघांचेही! तो ताम्रपट एकदा आगीच्या भक्ष्यस्थानी पडला अन् वितळून गेला! शेवटी त्या काळजीने मणिसिद्धिची आई आजारी पडली अन् झुरून झुरून मरून गेली!

आता मणिसिद्धि अगदीच भिकारी झाला! एका जमीनदाराचा मुलगा म्हणून त्याने ज्या वैभवात आपले आयुष्य घालवले त्याची आठवण होऊन, काहीही करून पुन्हा ते वैभव मिळवायचेच असा निश्चय करून त्याने पारसविद्या व रसशास्त्र जाणणाऱ्या गुरूंची सेवा करायला सुरुवात केली. असे करता करता आता तो वृद्धही झाला, पण अजूनही तो आपल्या कार्यात सफल झाला नाही.

अशा प्रकारे आपली सर्व माहिती सांगून मणिसिद्धि नागदत्ताला म्हणाला–"हा सुवर्णहंस आपण पकडलाच पाहिजे, चल, मीही येतो तुझ्याबरोबर."

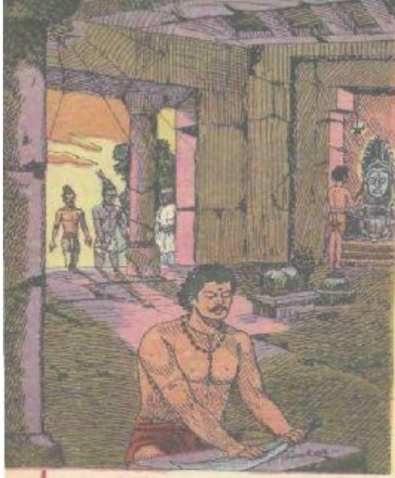
यानंतर ते दोघेही हंसाच्या शोधासाठी पुढे निघाले. दुसऱ्या दिवशी दुपारपर्यंत ते एका नदीकिनारी पोचले. तेथील एका झाडाच्या फांदीला आपल्या दोन्ही पायांनी घट्ट आवळून धरून एक साधु उलटा लटकत

असलेला त्यांनी पाहिला. त्याच्या डोक्या-खालीच एक चिता धडधड जळत होती! चितेची उष्णता तशीच सहन करत तो साधु तपस्या करीत होता!

ते दृश्य पाहून आश्चर्यचकित झालेले हे दोघे त्या साधुजवळ गेले. तेवढ्यात साधूने आपले डोळे उघडून त्यांना पाहिले आणि विचारले–"तुम्ही कोण आहात? या भयंकर जंगलात तुमचं काय काम आहे?"

नागदत्ताने त्याला आपला आशय सांगितला. यावर साधुने पटकन झाडावरून चितेत उडी मारली अन् भरकन त्यांच्या जवळ जाऊन तो म्हणाला–"बाबांनो, माझं नाव वज्रकंठ. माझे वडील राज-

दरबारात कोषाध्यक्ष होते. मी एक साधा सैनिक आहे. एकदा कोषागारात एक मोठी चोरी झाली. राजाने माझ्या वडिलां-वर आळ घेऊन त्यांना तुरुंगात टाकले! काही दिवसांनंतर डाकूंची एक टोळी लुटालूट करण्यासाठी आमच्या राजाच्या सीमेवर पोचली, मी अन् इतर काही सैनिकांनी मिळून त्यांच्याशी लढाई केली. त्यांचा म्होरक्या आमच्या हाती सापडला. त्याच्या गळयातला हार पाहून मी ओळखले की हा हार. तर कोषागारातून चोरीला गेलेल्या मालातलाच आहे! मी त्याला लगेच राजाच्या ताब्यात दिले. पण इतक्या काळात माझे बिचारे वडील मरून गेले होते!

वडिलांच्या दुःखाने व्याकुळ होऊन मी लगेच गाव सोडले आणि संन्याशांच्या एका टोळीत सामिल होऊन त्यांच्याबरोबर देशाटन करीत राहिलो. माझी एक प्रबल इच्छा आहे—मला या जन्मातच काही करून राजा बनायचे आहे. जवळ पैसा असेल तर सैन्य जमवून, त्यांच्या मदतीने राज्य जिंकून राजा बनणं काही मोठंसं कठीण नाही. एका महान् संन्याशाचा उपदेश घेऊन लक्ष्मीला प्रसन्न करून घेण्यासाठी मी इथे अशी उपासना करीत आहे."

हे बोलणे चालू असतानाच सुवर्णहंस आपले पंख फडफडावीत त्यांच्या डोक्यां-वरून उडून गेला. ते पाहून वज्रकंठ उत्साहाने म्हणाला—"अरे, हा तर सुवर्ण-हंस! त्यांचं रहाण्याचं एकादं सरोवर इथेच कुठे जवळपास असलं पाहिजे. चला पाहू या आपण!"

आता ते तिघे हंस उडाल्या दिशेने पुढे जाऊ लागले. वाटेत त्यांना जीर्णावस्थेतले कालीमातेचे एक मंदिर दिसले. तिथे एक लहान मुलगा कालीमातेची पूजा करीत होता अन् त्याच्या पाठीशीच एक भीमकाय माणूस एका दगडावर आपल्या तलवारीला धार लावत होता.

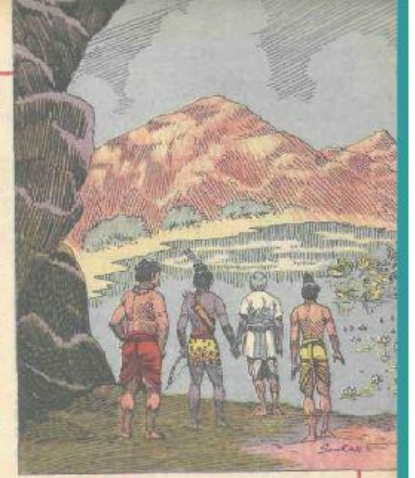
मग त्या तिघांनी आपसात काही चर्चा केली अन् त्यांनी मिळून एकदम त्या माण-सावर हल्ला केला. त्याचे दंड त्यांनी घट्ट धरून ठेवले.

"मी आपल्या मुलाचं काहीही करीन. मला आडवणारे तुम्ही कोण?" ओढाओढी करत तो अजस्त्र माणूस ओरडू लागला.

वज्रकंठने त्याला रागावून विचारले—"खरं सांग, ही काय भानगड आहे?"

तो सांगू लागला—"माझं नाव मणिवर्मा. कित्येक पिढयांपासून आम्ही या देवीचे पुजारी आहोत. मला तीन मुलगे होते. थोडया दिवसांपूर्वी माझा मोठा मुलगा आजारी पडला. त्याला औषधोपचार करायला माझ्याजवळ पैसा नसल्यामुळे तो बिचारा मृत्युमुखी पडला. मी दुःखाने वेडापिसा होऊन रात्रभर या मंदिरातच कालीमातेला शिव्या देत पडून राहिलो. शेवटी स्वप्नात दर्शन देऊन ती मला म्हणाली—"बाकीच्या दोघा मुलांपैकी तू एकाचा बळी दिलास तर मी तुझ्या घरात सोन्याचा पाऊस पाडीन. त्यासाठीच आत्ता मी या माझ्या मुलाचा बळी देणार आहे."

रागाने त्याच्याकडे पहात मणिसिद्धिने म्हटले—"अरे मूर्खा, तलवार फेक ती अगोदर! आम्हाला थोडयाच वेळात सुवर्ण-योग प्राप्त होणार आहे." असे म्हणून मणिवर्माला आपल्या तिघांचा तिथे येण्याचा उद्देश त्याने सांगितला.

आता चौघेही मिळून हंसाच्या दिशेने निघाले. दुसऱ्या दिवशी सकाळीच ते एका पहाडाजवळ पोचले अन् पहाड चढून वर गेले. तेथे त्यांना एक मोठे सरोवर दिसले. सरोवरात शेकडो सुवर्णहंस सूर्यप्रकाशात सोन्याच्या ढेकळांप्रमाणे चमकत विहार करीत होते! पाण्यात सर्वत्र सुवर्णकमळे उगवलेली होती.

ते दृश्य ते सर्वच क्षणभर अवाक् होऊन पहात राहिले! नागदत्त सोडून बाकी तिघेही सुवर्णकमळे तोडण्यासाठी पाण्यात उतरले.

नागदत्ताची दृष्टी मात्र केवळ सुवर्ण-हंसावर खिळून होती. तोही पाण्यात उतरून

हंस पकडण्यासाठी पुढे झाला. पण हंस त्याला चुकवून पोहत पुढे निघून गेले.

नागदत्त त्यांच्यामागे थोडे अंतर पुढे गेला आणि सहज मागे वळून पहातो तो काय! ते तिघेही तिथून गायब! त्या ऐवजी तीन सुवर्णहंस मात्र आपल्या चोंची पुढे करून पोहत असलेले त्याला दिसले.

हे पाहून नागदत्त दचकलाच! सरोवरातून तो भरकन बाहेर पडला अन् मागे वळूनही न पाहता तो आपल्या घराच्या दिशेने चालू लागला.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, नागदत्ताप्रमाणेच इतर तिघंही सुवर्णहंस पकडण्यासाठीच तर गेले होते ना? मग ते तिघे मात्र सरोवरात उतरल्यानंतर त्यांचे तीन हंसात रूपान्तर झाले, पण नागदत्त मात्र एकटाच त्या संकटातून वाचून बाहेर कसा आला? माहिती असूनही तू या प्रश्नाचे उत्तर दिले नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाची छकलं-छकलं होतील हे तुला ठाऊकच आहे!

विक्रमादित्यने उत्तर दिले–"नागदत्त तर एक पारधीच आहे, त्याचा धंदाच मुळी पक्षी पकडण्याचा आहे, तोच त्याच्या जीवनाचा आधार आहे. त्याला दुसरा कुठलाच पक्षी न मिळाल्याने तो सुवर्णहंसाच्या मागे लागला. त्याने प्रथम जेव्हा बाण सोडला तेव्हा तर तो हंसाला, सामान्य हंसच समजला होता. पण बाकी तिघांचा प्रश्न अगदी भिन्न आहे. ते सोनं मिळवण्याच्या लोभाने आले होते! म्हणूनच ते सरोवरात उतरले तेव्हां हंस सोडून देऊन ते सुवर्णकमळं मिळवण्यासाठी धावले. पण नागदत्ताने असं नाही केलं! त्याच्या दृष्टीने पक्षीच मुख्य आहे, सोनं नव्हे! आपले साथी हंसांच्या रूपात परिवर्तित झालेले पाहून त्याने ओळखले की हे सरोवर जादूने भरलेले आहे, म्हणूनच हंस पकडायचं सोडून तो घराकडे चालू लागला."

इतके बोलून राजा पुन्हा मौन झाल्याबरोबर वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन लटकू लागला. (कल्पित)

खरा विश्वस्त

प्राचीन काळी मगध राज्यात अगदी बारीक-सारीक गोष्टीवरूनही शैव व वैष्णव यांच्यात भांडणे होत असत. जनतेत आपापसात हा जो भेदभाव होता तो मिटवावा म्हणून मगध सम्राटाने आपल्या राजधानीत दोन बाजूंना दोन संगमरवरी मंदिरे बांधून घेतली–एक शिवमंदिर अन् दुसरे विष्णुमंदिर. या दोन्ही मंदिरांसाठी मिळून एक योग्य विश्वस्त नेमण्याची राजापुढे समस्या उत्पन्न झाली.

"असा कोण सुयोग्य माणूस आपल्या नजरेसमोर आहे का मंत्रीमहाशय?" राजाने मंत्री माधव वर्माला विचारले.

"आहे तर! अशा कार्यासाठी देवाबद्दल भक्ति असणारा, धर्मभीरु, व्यवहारकुशल अन् चतुर असा केवळ एकच माणूस माझ्या नजरेत आहे, तो म्हणजे शिवराम जोशीच!" मंत्र्याने ठासून म्हटले.

मग कसला अवकाश! राजाने ताबडतोब शिवराम जोशीला त्या दोन्ही मंदिरांचा 'विश्वस्त' म्हणून नेमले. शिवराम जोशीच्या आधिपत्याखाली मंदिरांचा चांगला संतोषकारक विकास होत राहिला.

एके दिवशी राजा महानन्द शिवराम जोशीची परीक्षा घेण्यासाठी व्यापाऱ्याच्या वेषात निघाला. दोन्ही मंदिरांच्या मधे असणाऱ्या धर्मशाळेत तो उतरला.

त्या धर्मशाळेत इतरही अनेक भक्त उतरलेले होते, त्यामुळे शिवराम जोशीने राजाला ओळखलेही नाही! परंतु, त्याच्या हातातल्या मौल्यवान अंगठ्या पाहून त्याला वाटले की हा कोणी चांगला धनवान व्यापारी असावा. भक्तांकडून येणाऱ्या भेटी आणि वर्गणीतून आपल्या राज्यात निरनिराळे विकास कार्यक्रम कसे राबवले जातात

प्रमिला पुराणिक

हे जोशीने त्या व्यापाऱ्याला सांगितले आणि स्वतः बरोबर जाऊन त्याला दोन्ही मंदिरेही दाखवली.

राजाने तावडतोब एका ताडपत्रावर "एकशे सुवर्णमुद्रा" अशी संख्या लिहून विश्वस्ताला विचारले–"पुरे होईल एवढं धन माझ्याकडून?"

शिवराम जोशी मंद हसून म्हणाला–"आपल्या दोन बाजूंना दोन देव आहेत. एकशे एक सुद्धा पुरेसे नाही होणार, ही संख्या आणखी थोडी मोठी करा न!"

राजाने जरा विचार करून जोशीला विचारले–"कोणत्या बाजूला वाढवू ही संख्या?"

"हे पहा, देणारा भक्त अन् घेणारा भगवान! असं म्हणतात की दान गुप्त रूपानेच करावं! ठीक आहे, आपण संख्या वाढवायचा विचार केलाच आहे, तर एक काम करा–या संख्या आहेत ना, त्यात आणखी 'एक' जोडा." शिवराम जोशी म्हणाला.

राजाने लगेच 'एकशे'च्या संख्येपुढे 'एक' अंक काढला, आणि आता ती संख्या 'एक हजार एक' सुवर्णमुद्रा-अशी झाली.

पण शिवराम जोशीचे एवढ्याने काही समाधान होईना. तो म्हणाला–"महाराज, ज्या भक्ताला ही गोष्ट पटली की शिव आणि राम यांच्यात केवळ नावाचाच फरक आहे–नाहीतर खरं म्हणजे दोन्ही एकच आहेत, अशा भक्तांची दोघांवर सारखीच भक्ती असते. आपण उजवीकडच्या विष्णुच्या मंदिरासाठी एक अंक वाढवला, मग बिचाऱ्या शिवालयातल्या शंकरानेच काय पाप केलंय? त्याही बाजूला एक अंक वाढवणंही न्यायसंगत होईल ना!"

यावर राजाने 'एक'चा आकडा डाव्या बाजूला ही जोडला. अन् आता हा आकडा 'अकरा हजार एक' सुवर्णमुद्रा–असा झाला. मंत्र्याच्या म्हणण्याप्रमाणे शिवराम जोशी हाच 'विश्वस्त' या पदाला योग्य आहे हे पाहून राजा फारच प्रसन्न झाला.

महाकाव्य कथा :

मुद्राराक्षस २

वंग राजाच्या राजदूताने टाकलेले कोडे चन्द्रगुप्ताने सोडवल्यामुळे जनतेत त्याचा भाव वाढला. हत्तीवर बसवून त्यांनी त्याची मिरवणूक काढली अन् त्याला त्याच्या स्वतःच्या घरी मोठ्या सन्मानाने पोचवले. त्यामुळे नन्द त्याला पुन्हा कैदेत टाकू शकेनात.

याच काळात ग्रीक सम्राट सिकन्दराने भारतावर आक्रमण केले अन् त्याने कांही दिवस भारतातच मुक्काम ठोकला. या परिस्थितीचा फायदा घेऊन चन्द्रगुप्त मुद्दामच ग्रीक सेनेत भरती झाला आणि त्याने त्यांच्या युद्धकलेचा सांगोपांग अभ्यास केला.

चन्द्रगुप्ताने एक दिवस एका ग्रीक सेनापतीचा अपमान केला. त्यामुळे ग्रीक सैनिक त्याला पकडायला धावले, पण मोठ्या शिताफीने चन्द्रगुप्त तेथून पळून जाऊन एका सुरक्षित स्थानी पोचला.

याच सुमारास इकडे एकदा मगधच्या राजवाड्यात कसलीशी मेजवानी होती. त्यात पुढे चाणक्य या नावाने प्रसिद्धी पावलेल्या विष्णुगुप्त नावाच्या एका ब्राह्मणाचा—तो फारच सामान्य वाटल्याने—नन्दांनी अपमान केला व त्याला पंक्तीतून उठवून राजवाड्या-बाहेर हाकलून दिले. या अपमानाने चिडलेल्या चाणक्याने पूर्ण नन्दवंशाचाच नायनाट करण्याची प्रतिज्ञा केली.

योगायोगानेच एकदा चन्द्रगुप्त व या चाणक्याची अचानक भेट झाली! दोघेही एकमेकांचे जिवलग मित्र झाले. नन्दवंशाबद्दल दोघांच्या मनात अढी होतीच. चाणक्याचे बुद्धिकौशल्य अन् चन्द्रगुप्ताचा पराक्रम दोन्हीही एक-मेकांना छान सहाय्यभूत झाले अन् दोघांनी मिळून नन्दांचा सूड घेण्याचा विडा उचलला!

त्यावेळी मगधच्या सीमेवर असलेल्या अरण्यप्रदेशाचा पर्वतक नावाचा एक म्लेंच्छ राजा होता. या पर्वतकाशी हातमिळवणी करून चाणक्याने त्याला असे वचन दिले की—पर्वतकाने सैनिक-सहाय्य दिले तर त्या सैन्याच्या मदतीने मगध राज्य जिंकून त्या राज्याचा अर्धा हिस्सा पर्वतकाला दिला जाईल. पर्वतक या गोष्टीला तयार झाला.

चन्द्रगुप्ताने पर्वतकच्या सैन्याच्या मदतीने मगधवर चढाई केली. घनघोर युद्ध झाले आणि नन्दांच्या सैन्याचा सपशेल पराभव झाला! मगध राज्यावर चन्द्रगुप्ताचे आधिपत्य स्थापन झाले!

त्यावेळी आपला मन्त्री राक्षस याच्या मदतीने महानन्द एका गुप्त भुयारी मार्गाने निघून गेला. परंतु चाणक्याच्या सैनिकांनी तिथूनही त्याला हुडकून काढून त्याचा वध केला! आपल्या राजाच्या मृत्युमुळे स्वामिभक्त राक्षस दुःखमग्न झाला.

मगध राज्यात राजा म्हणून चन्द्रगुप्ताचा राज्याभिषेक झाला. अत्यंत पराक्रमी आणि वीर चन्द्रगुप्त राजा म्हणून लाभल्यामुळे मगधच्या जनतेला परमानंन्द झाला.

महानन्दाच्या मृत्युमुळे दु:खित झालेल्या मंत्री राक्षसाने चन्द्रगुप्ताचा सूड घेण्याचे एक कारस्थान रचले. विष-प्रयोग करून राजा चन्द्रगुप्ताचा वध करण्यासाठी त्याने एका सुन्दर विष-कन्येला राजवाड्यात पाठवले, परंतु गुप्तचरांच्या मदतीने चाणक्याने ही गोष्ट अगोदरच जाणून घेतली.

राजवाड्यात पोचलेल्या विषकन्येला चाणक्याने तावडतोब अटक केली. आपल्या गुन्ह्याबद्दल तिने क्षमा मागितली. पण चाणक्याने तिचा वध केला नाही, इतकेच नव्हे तर धूर्तपणे त्याने तिला हाच प्रयोग पर्वतकावर केल्यास मोठे बक्षिस देण्याचे आमिष दाखवले. अटीप्रमाणे पर्वतकाला अर्धे राज्य द्यायला हवे होते, ते वाचवण्या-साठी चाणक्याने ही युक्ति वापरली. धन्य त्या चाणक्याची !

पूर्वयोजनेप्रमाणे विषकन्या पर्वतकाच्या महालात पोचली. आपले रूप-लावण्य आणि संगीत-नृत्यादि कलांचा पूर्ण उपयोग करून तिने पर्वताकाचे मन आकर्षित करून घेतले, अन् संधी साधून दारूण विष मिसळून त्याला मारून टाकले.

(क्रमश:)

उत्तम दान

पद्मनाभ हा वज्रपुरी गावचा रहिवासी होता. गावात त्याचं एक मोठं किराणा मालाचं दुकान होतं. एकदा तो आपल्या धंद्याच्या कामासाठी दंतपुरला गेला. तिथलं आपलं काम पुरं करून तो बैलगाडीतून आपल्या गावी परतत होता.

गाडीने दंतपुराची हद्द ओलांडल्यावर पद्मनाभला वाटेत एक माणूस दिसला. पद्मनाभला पाहिल्यावर तो माणूस भराभरा त्याच्या गाडीजवळ येऊन विचारू लागला– "महाराज, मी याच रस्त्यावर असणाऱ्या पुरुषोत्तमपुर गावात रहातो. आपण गाडीत जागा देऊन मलाही घेऊन जाल ?"

दंतपुरात खरेदी करत असताना एका दुकानात पद्मनाभने या माणसाला पाहिलं होतं, दोघांनीही त्या दुकानात काजू खरी-दले होते. बरंच झालं, या माणसाला गाडीत घेतलं तर बोलत बोलत वेळ तरी बरा जाईल! या विचाराने पद्मनाभने त्याला आपल्या गाडीत चढू दिलं. हा माणूस गाडीत चढला अन् शरभ गाडीवानाने गाडी पुढे हाकली.

बोलता बोलता पद्मनाभला त्या माणसा-विषयी ही माहिती मिळाली. त्याचं नाव होतं रंगराज. तो पुरुषोत्तमपुरचा रहाणारा. तिथे त्याची तीन एकर जमीन होती. शेतीवाडी करून तो आपला संसार चालवी.

येता येता रस्त्यात कोणीही भिकारी दिसला की पद्मनाभ त्याला सुटे पैसे दान देई, पण 'आपल्याजवळ सुटे पैसे नाहीत' अशी सबब सांगून रंगराजने मात्र त्या सर्वांना टाळलं!

हे पाहून पद्मनाभ रंगराजला म्हणाला– "हे पहा रंगराज, मी नेहमी भिकाऱ्यांना काही न काही देत असतो. खरं म्हणजे, वेळ पडली तर आपल्या काही इच्छा

मनीषा रणनवरे

मारूनही आपल्याजवळ असेल त्यातलं काही न काही गरिबांना दान द्यावं. म्हणजेच माणसाचा जन्म सार्थकी लागतो."

इतक्यात गाडीच्या चाकाची खीळ सुटून खाली पडली. ते ओळखून शरभने एकदम गाडी थांबवली, अन् काळजीपूर्वक रस्त्याच्या एका बाजूला त्याने गाडी खेचून नेली. खीळ नीट जागच्या जागी पक्की बसवण्यासाठी एकादा बरासा दगड शोधायला तो जरा दूर निघून गेला.

पद्मनाभ आणि रंगराज गाडीतून उतरून एका झाडाखाली सावलीला उभे राहिले. इतक्यात एक अगदी अस्थिपंजर असा दुबळा म्हातारा तिथे येऊन पोचला. त्याचे डोळे अगदी खोल गेलेले होते. त्याच्या हातात एक काठी होती. चांगले मौल्यवान कपडे घातलेल्या पद्मनाभला पाहून म्हाताऱ्याने दीनतेने विचारले– "बाबा, मी दोन दिवसांचा उपाशी आहे. तुमच्याजवळ काही खायला असलं तर द्या ना!"

"अरे, या रस्त्यात खायला काय रे मिळणार? जवळच इथे पुरुषोत्तमपुर गाव आहे न, तिथे एकाद्या खानावळीत तुला जेवण मिळू शकेल. मी तुला पैसे देतो, ते घेऊन जा."

हे ऐकून रंगराज गाडीपाशी गेला, आपल्या थैलीतली काजूची पोटली घेऊन तो परत झाडापाशी आला. ती पोटली म्हाताऱ्याच्या हाती देत तो म्हणाला–

"आजोबा, यात काजू आहेत. ते खाल्ले की तुमची थोडी भूक भागेल. काजू खा, अन् वर थोडं पाणी प्या."

म्हाताऱ्याचे डोळे पाण्यानें भरून आले. तो रंगराजला म्हणाला–"बाबा, मी ऐकलंय की काजू फार महाग असतात. कधी-मधी खाता यावे, म्हणून आपण चांगले पैसे खर्चून इतके पोटलीभर काजू खरीदले असाल. मला नकोत बाबा हे!"

"काही हरकत नाही आजोबा, तुम्ही उपाशी आहात ना? तुमची थोडी तरी भूक भागवल्याचं समाधान मिळेल मला! या गृहस्थांनी आत्ताच थोड्या वेळापूर्वी मला शिकवलंय् की आपल्या इच्छा मारण्यानेच आपल्या जन्माचं सार्थक होतं. असे म्हणत रंगराजने पद्मनाभकडे पाहिलं.

म्हातारा रंगराजला नमस्कार करून म्हणाला–"बाबा, माझे दात देवदयेने अजून शाबूत आहेत. माझ्या आयुष्यात केव्हातरी मी थोडेसे काजू खाल्लेत नक्की, पण एकदम इतके काजू मला कधीच मिळाले नव्हते." असं म्हणून ते पोटलं उघडून आनन्दाने त्यातले काजू खात खात म्हातारा तिथून निघून गेला.

भुकेने व्याकुळ होऊन तिथे आलेल्या म्हाताऱ्याच्या चेहऱ्यावर संतुष्ट भाव पाहून पद्मनाभ काही विचारात गढून गेला. त्याला राहून राहून असं वाटू लागलं की– आपण जो काही दान-धर्म करीत असतो त्या-

पेक्षा रंगराजचं हे दान मोठं आहे. रंगराजने आपली इच्छा मारून एका भुकेल्या जिवाला शांत केलं आहे. पण मी कधी असं दान करू शकलो नाही. कोरडा उपदेश देणं सोपं आहे, पण स्वतः आचरणात आणणं कठीण!–हे सत्यही त्याला उमगलं.

इतका वेळ तो रंगराजला एक सामान्य माणूसच समजत होता. पण आता मात्र त्याला तो एक उत्तम माणूस वाटू लागला! त्याने म्हटले–"रंगराज, मला मोठं आश्चर्य वाटतंय. आपण दोघांनी एकाच दुकानात काजू खरीदला होता."

यावर रंगराज हसून म्हणाला–"माझी बायको गर्भारशी आहे. तिला काजू खायची इच्छा झाली म्हणून आज काजू खरेदी करून घेऊन चाललो होतो घरी, इतकंच. तशी काजू खरीदण्याइतकी माझी ऐपत नाही."

यानंतर रंगराज जवळच्या एका विहीरीवर गेला अन् हातपाय धुवून, पाणी पिऊन परत आला. तोपर्यंत आता गाडीही तयार झाली होती. वाटेत पुरुषोत्तमपुरला उतरून रंगराज आपल्या घरी निघून गेला. घरी पोचताच समोर येऊन त्याची बायको विचारू लागली–"आणलेत काजू माझ्यासाठी?"

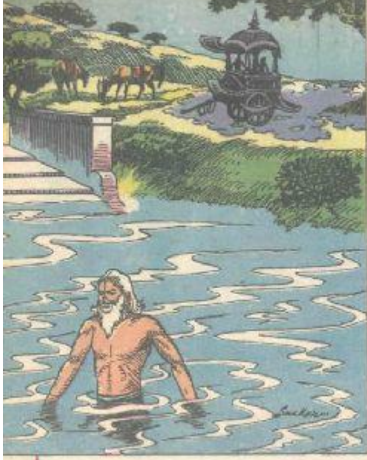
रंगराजने नकारसूचक मान हलवली अन् बायकोला सर्व हकीकत सांगितली–"ओहो, असं झालं होय?" असं म्हणून त्याची बायको थैलीतल्या इतर किराणा वस्तु बाहेर काढू लागली, अन् इतक्यात आश्चर्याने म्हणाली–"अरे हे काय! काजूची पोटली तर आहे की या थैलीत!" असं म्हणून तिने पोटली नवऱ्याला दाखवली.

रंगराजलाही यावर मोठं आश्चर्य वाटलं! क्षणभर विचार करत तो गप्पच राहिला अन् मग म्हणाला–"पद्मनाभ फारच चांगला माणूस आहे. त्याने मला विचारलं होतं की मी काजू कशासाठी खरीदले होते ते, अन् मग मी जेव्हा पाणी प्यायला विहिरीकडे गेलो, तेव्हाच त्याने आपले काजू माझ्या थैलीत ठेवले असले पाहिजेत."

त्या रात्री कृष्ण, बलराम व अक्रूर यांनी मोठ्या सुखाने एकत्र बसून जेवण केल्यानंतर ते तिघे झोपण्यासाठी एकाच जागी आडवे झाले. तेव्हा अक्रूर कृष्णाला समजावून सांगू लागला, "वत्सा, तू आपल्या आईच्या पोटी जन्म घेतल्यानंतर हे असलं हीन दर्जाचं जीवन जगत अनेक मोठी कार्य पार पाडलीस. पण आता हे जीवन पुरे झालं, आता तू आपल्या स्वतःच्या वंशाला यश आणि प्रतिष्ठा दे. तुझे पिता वसुदेव एक महान् व्यक्ति आहेत. तुम्ही दोघेही भाऊ सर्व गोष्टीत अत्यन्त समर्थ असे आहात. असे पराक्रमी दोन दोन पुत्र असूनही वसुदेव मात्र कंसाला भिऊन त्याच्या दरबारात अपमानास्पद जीवन कंठत आहे. कंस तुमच्या पित्याची निन्दा करतो. ती ऐकूनही आमच्यासारखे लोक दुःखाने मान खाली घालून अश्रु गाळण्यापलिकडे काही करू शकत नाहीत. तुझ्या आईच्या–देवकीच्या दुःखाला तर काही सीमाच नाही! तिच्या पोटी जन्मलेल्या सर्व मुलांचा कंसाने वध केला! इतक्या मुलांना जन्म देऊन ती एकाही मुलाला स्तनपान देऊ शकली नाही! कृष्णा, तू इतका सुन्दर आहेस, पण तुझ्या आईला तुझे हे सुन्दर मुखकमल पहायची एकदा तरी संधी मिळाली का? म्हणूनच मला असं वाटतं की आता तिचं मातृत्व सफल करायची जबाबदारी तुझ्यावरच आहे. तुझ्यासारखा मुलगा असूनही ती रात्रंदिवस शोकमग्न रहात असेल तर या

पेक्षा ती वांझ असती तर बरंच झालं असतं की नाही?"

अक्रूराचे हे बोलणे ऐकून कृष्णाच्या लक्षात आले—की, मथुरा नगरीला जाऊन कंसाचा संहार करून आपले माता-पिता वसुदेव-देवकी यांना सुख देणं हेच आपलं कर्तव्य आहे!

सकाळ झाल्याबरोबर अक्रूर, कृष्ण व बलराम प्रातःकर्मे उरकून रथावर स्वार झाले. रथ हाकत अकुर गोकुळ पार करून मथुरेला जाणाऱ्या रस्त्यापर्यंत पोचला. काही गोपिका रथाच्या मागेमागे काही अंतर आल्या, कृष्णाचे प्रयाण त्यांना आवडले नाही, काही जणींनी याबद्दल अक्रूराची खूप निन्दा केली. काही लोकांनी विचारले— "उद्या एकादा राक्षस येऊन आमच्यावर हल्ला करू लागला तर आमचे रक्षण कोण करील? आमचे काही गाववाले कृष्णाला जायला अनुमति देत आहेत. वेड तर नाही लागलं त्यांना?"

थोडे दूर जाईपर्यंत सर्व रथामागे धावले, पण नंतर मात्र रथाचा वेग वाढला व गोपिका मागे पडल्या. तेव्हां एका जागी त्या थांबल्या आणि रथ धुळीच्या लोटात अदृश्य होईपर्यंत एकटक तिकडेच पहात राहिल्या आणि नंतर नाइलाजाने गोकुळात परतल्या.

दुपारपर्यंत प्रवास केल्यावर रथ कालिन्दी किनारी एका कदम्ब वृक्षाखालीं थांबवण्यात आला. अक्रूर बलराम व कृष्ण यांना म्हणाला—"मी नदीत स्नान करून, अर्घ्यं देऊन आत्ता परत येतो, तोपर्यंत तुम्ही दोघं रथातच बसून रहा. या अवधीत घोडेही जरा गवत खातील." असे म्हणून अक्रूर नदीच्या पात्रात उतरला—आणि कमरे इतक्या पाण्यात जाऊन त्याने बुडी मारली.

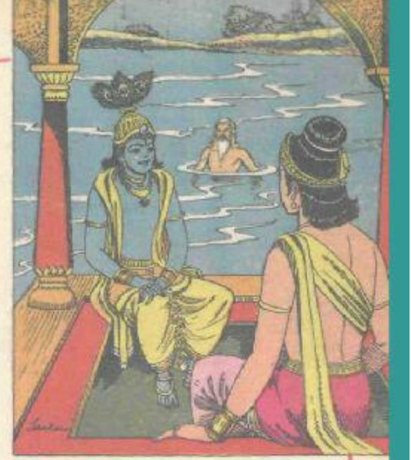
पाण्यात अक्रूराला रसातळ दिसू लागले! तेथे वासुकी, कर्कोटक इत्यादि नागश्रेष्ठ मुक्त संचार करत होते. अत्यन्त सुंदर पद्धतीने बनवलेल्या रत्नमंडपात सहस्रफणा

असलेला शेष नाग अक्रूराला दिसला. शेषाचा देह स्वच्छ पांढरा आणि कुंडली मारलेल्या अवस्थेत होता. त्याच्या लव-लवत्या जिभांची ओळ विजेच्या तारेसारखी चंचल दिसत होती, त्याच्या दोन्हीं बाजूंना मुसळ, नांगर व तालवृक्ष अंकित केलेले झेण्डे फडफडत होते. शेषनागाच्या त्या कुण्डलीवर श्यामवर्णाचा व कमलनयनांचा कृष्ण पीतवस्त्रे धारण करून बसलेला होता!

अशा रूपात दिसलेल्या कृष्णाची अक्रूरानें मंत्रोच्चारणाने आराधना केली व मानसिक रूपानेंच निरनिराळ्या पूजासाहित्यानें त्याची पूजाही केली.

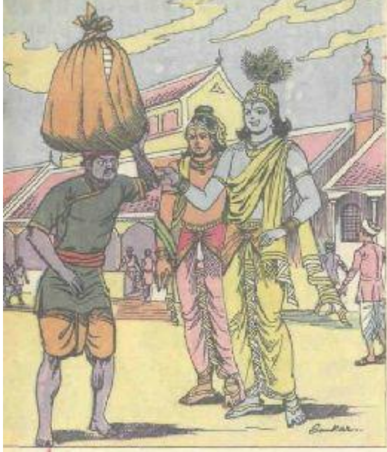
यानंतर अक्रूर जेव्हा पाण्याबाहेर आला तर त्याला समोर काय अद्भुत दिसले! रथावर बसलेल्या बलराम व कृष्णाच्या शरीरावर त्याने केलेल्या पूजेचे साहित्य सत्यस्वरूपात अक्रूराला दिसून आले! हे पाहून अक्रूराला फारच आश्चर्य वाटले अन् पुन्हा खात्री करून घेण्यासाठी त्याने पाण्यात बुडी मारली आणि आदिशेष व त्यावर बसलेला कृष्ण यांना पुन्हा एकदा पाहून घेतले.

शेवटी आपले अनुष्ठान समाप्त करून अक्रूर जेव्हा बाहेर आला, तेव्हा कृष्णाने त्याला विचारले—"अक्रूर, बराच उशीर

केलात पाण्याबाहेर यायला? पाताळात आपल्याला नक्कीच काही तरी अद्भुत दृश्य पहायला मिळालेलं दिसतंय्! तुमच्या चेहऱ्यावरचं अजूनही दिसणारं आश्चर्य पाहून मला तसं वाटतंय!"

"देवा, आपणाजवळ राहण्याचे भाग्य मिळालंय् यापरते अद्भुत आणखी काय असणार? आपण व आपले हे बंधु आत्ता जसे दिसत आहात तसेच अगदी मी आत्ता पाण्यातही पाहिले. आपल्या यथार्थ रूपाचे वर्णन करणे प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवालाही शक्य होणार नाही! अशा परिस्थितीत मी बिचारा कोणत्या झाडाचा पाला! माझ्या-वर असाच वात्सल्य-भाव ठेवून आपण

अनुग्रह करावा हीच इच्छा ! बरं, आता आपल्याला नगरात पोचायला हवं" अक्रूर म्हणाला.

कृष्ण हसून म्हणाला–"आता आम्ही तुमच्या हाती आहोत, आमच्या हाती काय आहे ? तुम्ही कराल तसं मान्य !"

नंतर रथ पुन्हा चालू लागला. शेवटी मध्यकाळच्या सुमारास ते मथुरेला पोचले. कृष्ण अक्रूराला म्हणाला–"आजपर्यंत शहर कसं असतं, हे आम्ही पाहिलं नाही. कंस महाराजांना भेटेपर्यंत काही आमच्या जिवात जीव रहायचा नाही. आम्ही आत्ताच जरा शहराच्या मुख्य रस्त्यांवर हिंडून येतो न ? आम्हाला परवानगी देणार ?"

अक्रूराने कृष्ण-बलराम यांना रथातून खाली उतरवले. अन् म्हटले–"मला वाटतं तुम्हा दोघांचा वसुदेवाकडे जायचा विचार असावा ? पण, असं नका करू बाबांनो, प्रथम कंसाकडे जा. त्याचं दर्शन घेतल्यावाचून वसुदेवाकडे गेलात तर ते महाराज नाराज होतील." असे म्हणून कृष्ण-बलरामांना मथुरेत आणल्याची खबर कंसाला पोचवण्यासाठी अक्रूर मोठ्या वेगाने रथ हाकत निघून गेला.

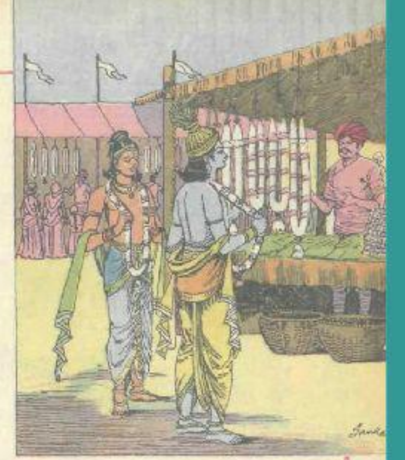
बन्धनातून मुक्त झालेल्या हत्तींच्या जोडी-सारखे कृष्ण व बलराम आता मथुरा नग-रीच्या राजपथावरून शहराचे वैचित्र्य मोठ्या आश्चर्याने पहात हिंडत होते. त्यांना नगरात असे फिरताना पाहून नागरीकही त्यांच्या-बाबतीत अनेक गोष्टी आपसात बोलू लागले.

थोडे पुढे चालून गेल्यावर त्या भावांना रंगकार नावाचा एक धोबी भेटला. तो अनेक प्रकारच्या वस्त्रांचे एक मोठेसे गाठोडे डोक्यावर घेऊन जात होता. कृष्णाने त्याला हाका मारून म्हटले–"थांब रे बाबा जरासा, आम्ही आत्ता राजाच्या दर्शनाला जात आहोत. राजसभेत प्रवेश करणारांनी चांगल्यापैकी वस्त्रे धारण करायला हवीत ना ? तू फार चांगला माणूस दिसतोस. दे ना आम्हाला यांतली काही चांगली वस्त्रे निवडून !"

कृष्णाचे बोलणे ऐकून धोबी रागावलाच ! तो चिडून म्हणाला–"अरे वा रे वा ! जंगलात जनावरं चरायला नेणाऱ्या असभ्य अन् असंस्कृत गवळ्यांना कंस महाराजांची वस्त्रं हवीत काय नेसायला ? या वस्त्रां-बाबत तुम्हाला काय माहिती असणार म्हणा ! अनेक मोठमोठ्या राजांनी कंस महाराजांना भेटी दाखल पाठवलेली वस्त्रं आहेत यात ! मोठे आले वस्त्रं मागणारे ! निरर्थक बडबड बंद करून चालू लागा आपल्या वाटेने !"

धोब्याचे असले उद्धट उत्तर ऐकून कृष्णाला चांगलाच राग आला ! त्याने धोब्यावर तलवारीचा वार करून त्याचे मस्तक धडावेगळे केले ! धोबी तिथेच मरून पडला. त्या धोब्याला अनेक बायका होत्या. त्या सर्वजणी धावत तेथे आल्या अन् समोरचे दृश्य पाहून गाऱ्हाणे सांगायला वेगाने राजाकडे निघून गेल्या !

सुंदर वस्त्रे आणि फुले ल्यायलेले ते दोघे भाऊ राजपथावरून पुढे जाऊ लागले आणि त्यांना एक कुब्जा दिसली. तिच्या हातात सर्वत्र सुगन्ध पसरवत असणारे चन्दन भरलेले एक पात्र होते. कृष्णाने जवळ जाऊन त्या स्त्रीच्या चेहऱ्यावरील बुरखा उचलून तिच्या डोळ्यात आपली दृष्टी स्थिरपणे मिळवून तिला विचारले–"हे

चन्दन तू कुणासाठी घेऊन जात आहेस, सांग बरे ?"

"कंस महाराज स्नान उरकून आत्ता या चन्दनाची वाटच पहात असतील. माझ्यावाचून इतर कोणी उगाळलेलं गन्ध त्यांना चालत नाही. मी स्वतःच रोज हे गन्ध उगाळून नेऊन त्यांच्या अंगाला लावायला हवं ! अरे, तुम्हाला पाहून नादावले मी अन् सर्व बोलत बसले तुमच्याशी ! आता मात्र क्षणभरही थांबून चालणार नाही मला !" भानावर येत कुब्जा म्हणाली.

"आम्ही दुसऱ्या प्रांतातून आलेले मल्ल-योद्धे आहोत. तुमचा राजा, राज्य आणि

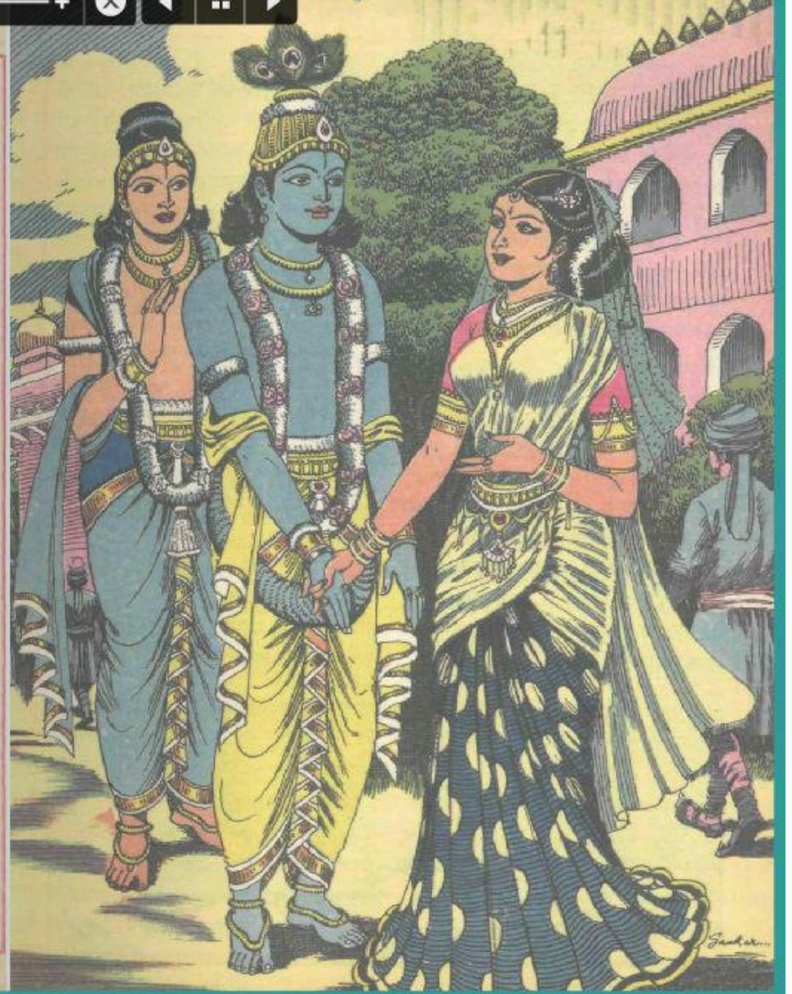

धनुष्य उत्सव पहाण्यासाठी या नगरात आलो आहोत. तू स्वत:चं मोठेपण आम्हाला सांगितलंस. पण आम्ही असं नुसतंच कसं खूश व्हावं तुझ्यावर? त्या भांड्यातलं चन्दन दिलंस तर आम्हीही दोघं ते आमच्या अंगाला लावून थाटात जाऊन दरबारात बसू." कृष्ण म्हणाला.

कृष्णाचे हे बोलणे ऐकून कुब्जेला हसू आले. चन्दन पुढे करत ती म्हणाली– "ठीक आहे, घ्या बाबांनो हे चन्दन."

कृष्णाने प्रथम चन्दन बलरामाच्या हाती दिले. त्यातले थोडेसे घेऊन आपल्या अंगाला लावले अन् बाकीचे तेथे जमलेल्या मुलांना देऊन टाकले. यानंतर कृष्णाच्या मनात आले की या कुब्जेच्या पाठीचे कुबड नीट करावे. मनात हा विचार आल्याबरोबर कृष्णाने कुब्जेच्या पायाच्या बोटांवर आपल्या पायांची बोटे दाबून धरली आणि हाताच्या तर्जनीने त्याने तिचा चेहरा वर उचलला, आणि काय आश्चर्य! क्षणभरातच कुब्जेच्या शरीरात फरक घडून आला! तिच्या शरीराचे वाकडेपण निघून गेले अन् बारीक कंबर, सपाट पाठ अन् नीटस उंच बांधा तिला प्राप्त झाला! आपला हा देह पाहून तिला स्वत:लाच फार आश्चर्य वाटले, तिच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही. हसून कृष्णाचा हात आपल्या हातात घेत ती त्याला म्हणाली–"आपण माझ्यावर केवढा मोठा उपकार केला आहे. आपण खरोखर फार महान् आहात. आता माझ्या घरी पायधूळ झाडून मला धन्य करा. असेच पुढे जाऊ म्हणाल तर ते काही जमणार नाही."

"मी आत्ता फार गडबडीत आहे. पुन्हां केव्हातरी नक्की येईन तुझ्या घरी. घरून चाल की तू माझीच स्त्री आहेस." असे म्हणत कृष्णाने मोठ्या युक्तीने हळूच आपला हात तिच्या हातून सोडवून घेतला, आणि बलरामासह तो पुढे निघाला. ते दोघेही आपला उद्देश प्रकट न होऊ देता, साध्या गवळ्यांसारखेच व्यवहार

करत, सावकाश चालत कंसाच्या भवनाजवळ पोचले. तिथे खूपच कोलाहल चालू होता. अनेक राजांकडून येणाऱ्या हत्ती-घोडे-रथ इत्यादि भेट-वस्तु हजारोंच्या संख्येने तेथे पोचत होत्या.

महालाच्या आतील बाजूस शस्त्रागार होते. ते सोने व मूल्यवान रत्नांनी बनवलेले होते. अनेक राजे-महाराजे ते शस्त्रागार पहायला तेथे आले होते. असंख्य सैनिक शस्त्रागाराच्या रक्षणासाठी तैनात केलेले होते.

"महाराज कंसांचं ते सुप्रसिद्ध धनुष्य या शस्त्रागारातच आहे का? केवळ ते पहाण्यासाठीच आम्ही खूप दुरून आलो आहोत. आम्हाला ते पहायला मिळेल?" कृष्ण-बलरामांनी आपल्याला काहीच कळत नसल्याच्या आविर्भावाने विचारले. त्यांचा भोळेपणाची गंमत वाटून तेथील रक्षक त्यांना धनुष्य ठेवलेल्या जागी घेऊन गेले. ते विशाल धनुष्य आरामात पहुडलेल्या तक्षकाच्या शरीरासारखे दिसत होते.

ते पहात कृष्णाने–"मी असं ऐकलं आहे की याला दोरी लावणे देव अथवा दानवांनाही शक्य होणार नाही. पाहु या बरं खरं काय ते!" असे म्हणत ते धनुष्य अगदी सहजपणे एकाच हाताने उचलले, आणि त्यावर प्रत्यंचा चढवून तिचा टणत्कार केला! त्या टणत्काराचा भयंकर आवाज चारी दिशांना घुमला! तिथे उपस्थित असलेले लोक 'तोंडात बोटे घालून' पहातच राहिले तो चमत्कार! कृष्णाने नंतर ते धनुष्य आपल्या मुठीत घट्ट दाबून काडकन् मोडून टाकले! ज्या धनुष्यासाठी एवढा मोठा उत्सव मांडला होता ते धनुष्य मोडून पडले होते! त्या गडबडीत कृष्ण हळून तिथून सटकला आणि गर्दीत मिसळून शस्त्रागाराबाहेर आला.

शस्त्रागाराच्या रक्षणासाठी नेमलेले पहारेकरी धावतच कंसाच्या अंत:पुरात पोचले आणि गदगदल्या आवाजात त्यांनी सर्व वृत्त कंसाला कथन केले.

लांडग्याच्या वेषात

ब्रिटनच्या एका किल्ल्यात एक सामन्त रहात असे. तो चांगला तरूण होता आणि राजाचा प्रिय मित्रही होता. त्याची पत्नी फारच सुन्दर होती अन् दिसायला अगदी सती-साध्वी वाटे ती! तिची वागणूकही तशीच होती, पण प्रत्यक्षात मात्र तिचे शील चांगले नव्हते. तिचे दुसऱ्याच एका सामन्तावर प्रेम होते अन् त्याच्याशी विवाह करायची संधी ती पहात होती!

त्या स्त्रीला एकदा आपल्या नवऱ्याचे एक रहस्य ध्यानात आले–तो आठवड्यातून तीन दिवस कुठे तरी जात असे अन् ते तीन दिवस संपले की तो परत येई. त्याच्या बायकोला वाटले की यात नक्कीच काहीतरी गुप्त रहस्य असले पाहिजे! अन् ते रहस्य कळले तर तिला त्या गोष्टीचा फायदा घेता आला असता. म्हणूनच तिने एके दिवशी आपल्या पतीला विचारले–"अहो, जरा ऐकता का? तुम्ही तर आठवड्यातून तीन दिवस मला एकटीला सोडून कुठे निघून जाता, मला फार वाईट वाटतं."

"मी काय करू? नाइलाज म्हणूनच मला जावं लागतं ग! जाणूनबुजून तुला सोडून क्षणभर तरी रहायला मला कसं आवडेल बरं?" पती म्हणाला.

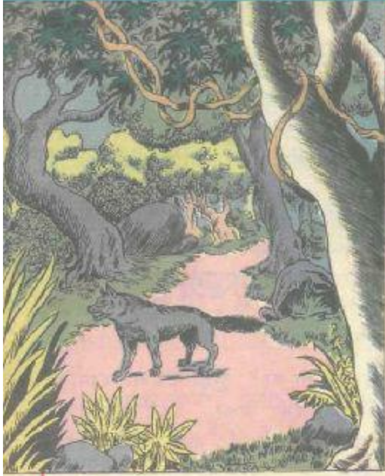
"कशाबद्दल हा नाइलाज? मला सांगा तरी काय प्रकार हा!" पत्नीने विचारले. यानंतर पत्नीने बरीच आर्जवं, रडणं-भेकणं, थोडीशी जबरदस्ती वगैरे केल्यावर पतीने 'आपलं रहस्य कोणाला सांगणार नाही' याबद्दल तिच्याकडून शपथ घेववून तिला म्हटले–"आठवड्यातून तीन दिवस मला जबरदस्तीने लांडग्याच्या रूपात जंगलात रहावं लागतं. माझं हे एक दुर्भाग्यच आहे, काय करू?"

"पण हे घडतं कसं?" पत्नीने विचारले.

"मी जंगलात प्रवेश करून माझे सर्व कपडे एका ठिकाणी खुणेने ठेवून देतो अन् लगेच मला लांडग्याचं रूप येतं. मग तीन दिवस असे घालवल्यावर मी परत येऊन आपले कपडे घालू लागलो की पुन्हा मला मनुष्य-रूप प्राप्त होतं." पतीने नीट समजावून सांगितले.

"पण हे कपडे तुम्ही ठेवता कुठे?" पत्नीने मोठा गरीबपणाचा आव आणून विचारले.

"ए, ती तर सर्वात गुप्त गोष्ट आहे. ते मात्र कुणालाही सांगणं धोक्याचं आहे, कारण ते कपडे जर मला परत मिळाले नाही तर झालंच, मला जन्मभर लांडग्याच्या रूपातच रहावं लागेल!" पतीने सांगितले.

हे ऐकून तर त्या दुष्ट बायकोला मनातल्या मनात फारच आनन्द झाला. पुन्हा ती कपडे सुरक्षित ठेवण्याची जागा सांगण्याबद्दल तिने फारच हट्ट केला. पतीला वाटले कि पत्नीचे आपल्यावर अपार प्रेम आहे, आणि या विश्वासानेच त्याने आपले हे गुप्तरहस्यही तिला सांगून टाकले– "जंगलाच्या मध्यभागी एक मोडके देऊळ आहे. त्याच्या मागल्या बाजूच्या झाडांच्या मध्यावर असलेल्या खडकात एक पोकळी आहे. त्या पोकळीत मी आपले कपडे लपवून ठेवतो."

पुढल्या वेळीं तिचा पति जेव्हा जंगलात गेला, तेव्हा तिने आपल्या प्रियकराला निरोप पाठवून बोलावून घेतले अन् त्याला आपल्या नवऱ्याचे रहस्य सांगून टाकले. तिच्या सांगण्या वरून तो जंगलात गेला आणि त्याने त्या गुप्त जागेतून तिच्या नवऱ्याचे कपडे उचलून तिला आणून दिले. ते कपडे तिने एका मोठ्या पेटाऱ्यात ठेवले.

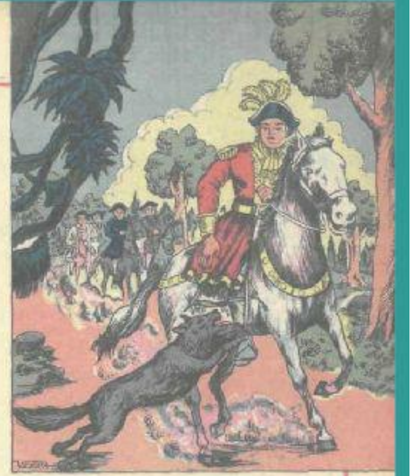
लांडग्याच्या वेषातला सामन्त तीन दिवस जंगलात काढल्यानंतर आपले कपडे चढवण्यासाठी नेहमीच्या जागी आला. पहातो तो काय, कपडे गायब! आपल्याच बायकोने आपल्याला फसवले ही गोष्ट त्याने

ओळखली, पण तिचा सूड कसा घेणार तो? घराकडे जाण्यासाठी लांडग्याच्या वेषातच तो जंगलाबाहेर पडला असता तर माणसांनी त्याची शिकार केली असती.

इकडे काही आठवडे त्या दुष्ट बाईने खोटेखोटेच आपल्या नवऱ्यासाठी रडून–भेकून घालवले अन् शेवटी आपल्या प्रियकराशीं लग्न करून मोठ्या आनन्दात राहू लागली!

एक दिवस राजा शिकारीसाठी त्या जंगलात गेला. त्याच्याबरोबर आलेल्या कुत्र्यांना या लांडग्याचा वास लागला. आणि ते भुंकत भुंकत लांडग्याच्या मागे लागले. राजा व त्याच्या बरोबरच्या इतर शिकाऱ्यांनीही कुत्र्यांच्या मागोमाग आपले घोडे घातले.

शिकारी कुत्र्यांच्या हाती न लागता लांडगा काही तास पळत राहिला व शेवटी दमला. मरणाला तयार होऊन शेवटी तो एका जागी उभा राहिला! त्याला दिसले कि अनेक कुत्रे व माणसे त्याच्या जवळ जवळ येत आहेत. त्याच्यावर अत्यंत प्रेम असणाऱ्या राजाला त्याने ओळखले अन् दुसऱ्याच क्षणी तो राजाजवळ पोचला. आपला एक पाय उचलून त्याने घोड्याच्या रिकिबीवर ठेवला अन् आपले डोके त्याने राजाच्या पायावर टेकवले.

ही विचित्र गोष्ट पाहून राजाला मोठे आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"हे काय आश्चर्य! हा लांडग्याला माझ्याकडून अभय हवे आहे असे वाटते. शिकाऱ्यांनो, आपल्या कुत्र्यांना आवरा. आपण या लांडग्याला जंगलातच सोडून देऊ.

राजाने सोडून दिले तरी लांडग्याने राजाची साथ सोडली नाही. राजा आपल्या महालाकडे जाऊ लागला तसा लांडगाही लंगडत लंगडत त्याच्या घोड्याच्या बाजू-बाजूने बरोबर जात राहिला.

लांडग्याला आपल्याबरोबर राजमहाला-पर्यंत आलेला पाहून राजाने आपल्या सेवकांना आज्ञा दिली–"लांडग्याला माझ्या-

कडून रक्षण हवे आहे असे दिसते, मी नक्कीच त्याचे रक्षण करीन. दररोज याला चांगले मांस खायला देऊन त्याची नीट देखदेख करा."

त्या दिवसापासून हा लांडगा राजवाड्याच्याच आवारात राहून एखाद्या कुत्र्यासारखा राजाच्या मागे मागे फिरू लागला. दिवसभर तो राजाबरोबर फिरे अन् रात्री राजाच्याच पलंगाजवळ झोपी जाई.

हळूहळू आपल्या शिकारी कुत्र्यांपेक्षा या लांडग्यावरच राजाचे अधिक प्रेम बसले.

या घटनेनंतर थोड्याच दिवसांनी राज्यकारभाराच्या काही महत्वाच्या कामासाठी राजाने आपल्या सर्व सामन्तांची सभा बोलावण्याची आज्ञा दिली. सभेसाठी आलेल्या सामन्तांतच लांडग्याचे कपडे पळवून नेऊन त्याच्या बायकोशी विवाह करणारा तो सामन्तही होता. त्याला पाहिल्याबरोबर गुरगुरून लांडग्याने त्याच्यावर झडप घालून त्याला खाली पाडले! आता लांडगा त्याच्या गळ्याचा चावा घेणार, तोच इतर लोकांनी मधे येऊन लांडग्याला त्याच्यापासून खेचून बाजूला केले. परंतु त्याच दिवशी लांडग्याने तीनदा हाच प्रकार केला! ते पाहून राजालाही फार आश्चर्य वाटले, कारण एरव्ही हा लांडगा कधीही, कुणालाही, कसलाही त्रास देत नसे. मग याने त्याच एका सामन्तावर तीनदा हल्ला का बरे केला? या शंकेबरोबरच राजाच्या मनात हेही एक भय घर करून राहिले की हा लांडगा संधी मिळताच त्या सामन्ताला मारून टाकू शकेल अन् त्यामुळे लोक चिडून लांडग्याचा वधही करतील! सामन्ताचा वध काय किंवा लांडग्याचा वध काय—राजाला हे दोन्हीही घडायला नको होते. त्यामुळे सर्व सामन्त तिथून सुखरूप परत जाईपर्यंत लांडग्याला साखळीने बांधून ठेवण्यात आले.

यानंतर काही दिवसांनी राजा पुन्हा जंगलात शिकारीला गेला. लांडगा अर्थात बरोबर होताच. जंगलातल्या विश्रामगृहात राजा विश्रांतीसाठी थांबला. ते विश्रामगृह लांडग्याच्या वेषातल्या सामन्ताचेच होते, 'राजा आपल्या विश्रामगृहात उतरला आहे' ही बातमी सामन्ताच्या पहिल्या पत्नीला कळताच—राजाला प्रसन्न करावे अन् जमल्यास आपला नवा पती असणाऱ्या सामन्तासाठी काही विशेष सवलती मिळविण्याच्या उद्देशाने काही भेटवस्तु व उपहाराची सामग्री घेऊन नोकरांसह ती विश्रामगृहात पोचली.

ती राजासमोर येताच लांडग्याने तिच्यावर झडप घालून तिचा गळा पकडला. आता तो तिच्या गळ्याचा चावा घेणार इतक्यात तिच्या किंकाळ्या ऐकून तेथे हजर असणारे लोक आपल्या तलवारी खेचून लांडग्याला मारायला धावले. राजाने मधे पडून हा सर्व प्रकार थांबवला नसता तर लांडग्याचा वधच झाला असता.

राजा त्या लोकांशी बोलू लागला— "या स्त्रीचा पूर्वीचा पति माझा मित्र आहे. तो कुठे गेला, त्याचे काय झाले वगैरे कोणालाच ठाऊक नाही. हिच्या दुसऱ्या पतीने त्याची ही पत्नी अन् त्याची संपत्ती दोन्ही आपल्या ताब्यात घेतले. कधी कोणाच्या वाटेला न जाणाऱ्या या लांडग्याने या दोघांवरच हल्ला केला. तेव्हा या दोघा पति-पत्नींना पकडून कैदेत ठेवा. नंतर हळूहळू आपोआप सत्य बाहेर पडेल."

थोडे दिवस कारावास भोगल्यानंतर सामन्ताच्या पत्नीने राजाला सर्व हकिगत सांगितली व आपला गुन्हा कबूल केला.

राजाने पेटाऱ्यात ठेवलेले कपडे मागवून घेतले. त्या कपड्यांसह त्याने लांडग्याला एका खोलीत पाठवले. थोड्याच वेळात सामन्त आपल्या मानवी रूपात बाहेर आला.

राजाने सामन्ताची दुष्ट पत्नी आणि तिच्याशी विवाह करणारा सामन्त या दोघांना हद्दपारीची शिक्षा दिली आणि आपल्या मित्राची सर्व संपत्ति त्याला परत देवविली. पण आता तो सामन्त आपल्या किल्ल्यात राहू इच्छित नव्हता, म्हणून तो राजाबरोबरच राहू लागला.

कुऱ्हाडीची करामत

शेकडो वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. देवगिरी राज्यावर विक्रमसिंह नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या दरबारी एक मंत्री होता–युगंधर, आणि एक सेनापति होता–शशिवर्मा. युगंधर महा बुद्धिशाली होता व शशिवर्मा महान् पराक्रमी होता. या दोघांमुळे देवगिरि राज्यावर आक्रमण करायला कोणी धजत नसे. अजेय देवगिरि राज्यात प्रजा सुखा-समाधानाने रहात असे.

याच कालात सेनापति शशिवर्म्याला एक दिवस हृदय-विकाराचा झटका आला आणि त्यातच त्याचा अंत झाला. आता राजापुढे मोठी समस्या निर्माण झाली की शशिवर्म्याच्या जागी सेनापति पदावर कोणाची नियुक्ति करावी? शशिवर्म्याच्या तोडीचा सेनापति सहज मिळणे कठिण!

राजा विक्रमसिंहाने मंत्री युगंधराशी चर्चा केली आणि सेनापति-पदासाठी योग्य व्यक्तीची निवड करण्याबाबत राज्यभर दवंडी पिटवली. दवंडी ऐकून युद्ध-विद्येत कुशल असे अनेक तरुण स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी राजधानीत येऊन पोचले.

या सर्व तरुणांसाठी घोडेस्वारी, खड्ग-युद्ध, मल्ल-युद्ध, लाठी चालविणे वगैरे विविध स्पर्धा योजण्यात आल्या. शेवटी जवळ जवळ सर्व स्पर्धांमध्ये सारखे गुणी असे दोन युवक निघाले–निशान्त आणि निखिल. या दोघांची शक्ति व सामर्थ्य समान दिसू लागली. दोघांपैकी कोण सरस हे ठरविणे कठिण होऊन बसले. सेनापति म्हणून दोघांतून कोणाची निवड करावी हे राजाला समजेना.

शेवटी राजाने मंत्री युगंधराशी पुनः सल्ला-मसलत केली आणि धनुर्विद्येचे एक प्रात्यक्षिक योजले. दोन वडाच्या झाडांच्या फांद्यांवर टोकाशी दोन छोटे बनावटी पक्षी लावण्यात आले. खाली ठेवलेल्या आरशात त्या पक्ष्यांचे प्रतिबिंब पाहून बाणाने बरोबर पक्षी पाडायचा.

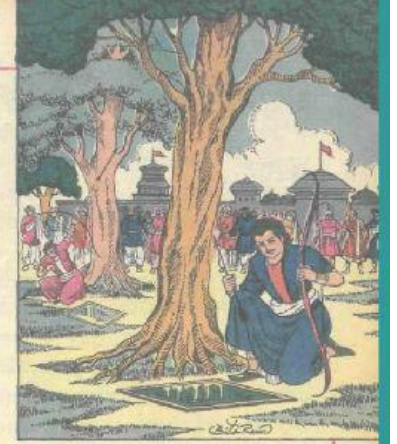
आज्ञा मिळताच निखिलने दोन-तीन क्षणात अगदी सहज रीतीने पक्षी खाली पाडला. पण निशान्तला हे काम करायला अमळ विलम्ब लागला. त्याने आरशांत प्रतिबिंब पाहून योग्य कोन साधण्यासाठी थोडी इकडे-तिकडे हालचाल करून योग्य पवित्रा घेतला.

राजा विक्रमसिंहाने प्रसन्नतापूर्वक युगंधराला सांगितले–"मंत्रीजी, सेनापति-पदासाठी मला निखिलच अधिक योग्य वाटतो. तुम्ही काय म्हणता?"

"क्षमा करावी महाराज! मी आपल्या विचाराशी सहमत होऊ शकत नाही." युगंधराने विनयपूर्वक निवेदन केले.

"महामंत्री, आपण असं का बरं म्हणता? निखिलने आदेश मिळताच दुसऱ्या क्षणी लक्ष्य-भेद केला. निशान्त इकडे-तिकडे पहात राहिला नि थोड्या वेळाने त्याने पक्षी खाली पाडला." राजा विक्रमसिंहाने विचारले.

यावर मंत्री उत्तरला–"महाराज, असं पहा, निशान्तला लक्ष्य-भेद करायला विलंब लागला हे खरं आहे. पण यामुळे त्याची योग्यता कमी होत नाही. लक्ष्य सोडून एक

पान ही खाली पडू नये असा विचार करून बाण सोडायला निशान्तला थोडा वेळ लागला. पण त्याने आपल्या योजनेनुसार फक्त पक्षिच खाली पाडला. निखिलच्या बाणाने नुसता पक्षिच नव्हे जर पानं नि झाडाची एक फांदी ही खाली आली.

यावर राजा विक्रमसिंह पुन्हा विचारात पडले.

मंत्री राजाला म्हणाला–"महाराज, आपण परवानगी दिलीत, तर एक आणखी छोटी स्पर्धा ठेवण्याचा माझा विचार आहे. मग आपण निर्णय करू शकाल की बुद्धिबळ नि बाहुबळ यात समान शक्ति असणारा युवक निशान्तच आहे."

वर्षा दामले

विक्रमसिंहाने मंत्र्याची योजना मान्य केली.

युगंधराने ताबडतोब दोन कुऱ्हाडी आणवल्या. निखिल व निशान्त दोघांच्या हातात एकेक कुऱ्हाड दिली आणि समोरची दोन वडाची झाडें तोडण्याचे काम त्यांना सांगितले. त्यांना सांगण्यात आलं की जो प्रथम झाड पाडील, त्याची सेनापति-पदावर नियुक्ति करण्यात येईल.

हातात कुऱ्हाड आल्याबरोबर निखिलने उत्साहाने झाडावर प्रहार करायला सुरुवात केली. पण निशान्तने एकदा कुऱ्हाड नीट पारखली. कुऱ्हाडीला धार नाही हे लक्षात येताच एका दगडावर घासून कुऱ्हाडीला छान धार लावली.

अशा प्रकारे जवळ जवळ दोन तास गेले. तोपर्यंत निखिलने झाड तोडण्याचे काम अर्धे संपविले. निशान्त मात्र अजून धार धार लावण्यांतच गुंतला होता.

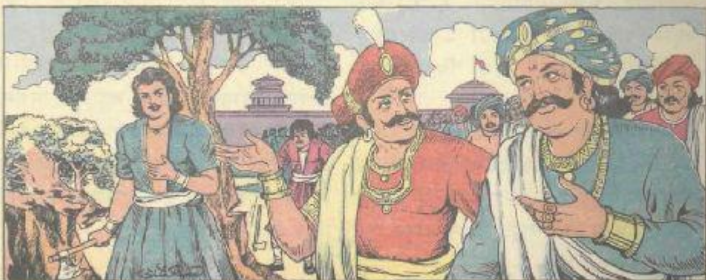
राजा विक्रमसिंह हे सर्व आश्चर्याने पहात होता.

थोडया वेळाने निशान्तने आपल्या धारदार कुऱ्हाडीकडे कौतुकाने पाहिले आणि झाड तोडायला सुरुवात केली. तोपर्यंत निखिलचे हात दमून गेले होते. आता त्यांच्यात काही प्राण राहिले नव्हते. कुऱ्हाडीच्या घावांचा झाडावर काही परिणाम होत असलेला दिसेना.

पण निशान्तने मात्र न थकता जलद गतीने झाड तोडण्याचे काम पूर्ण केले. हे पाहून निखिल आपल्या अर्धवट तोडलेल्या झाडाकडे निराशेने पहात तेथेच पडून राहिला.

राजा विक्रमसिंहाला अत्यंत आनंद झाला आणि त्याने मंत्री युगंधराला आलिंगन दिले.

राजाने तत्काळ निशान्तला सेनापति बनवून त्याच्या सत्कारार्थं एक मोठा समारंभ घडवून आणला. युगंधर व निशान्त या जोडीने राजा विक्रमसिंहाला राज्यकारभारात सर्व प्रकारे साह्य केले.

जेव्हां भूताने घरात मुक्काम ठोकला!

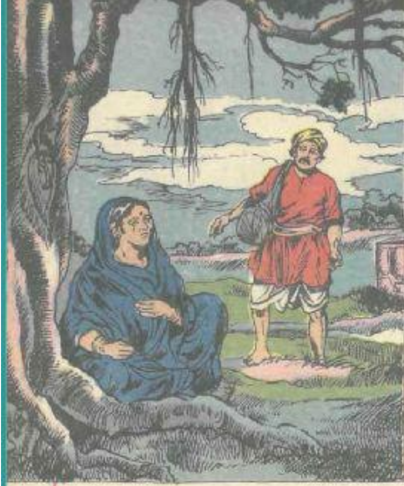
एका गांवात राजेश नावाचा एक कासार रहात असे. गावा बाहेर प्रशस्त जागी त्याने आपली छोटी झोपडी बांधली होती आणि आपल्या कुटुंबासह तो तिथे राही. घर बांधलं होतं ती जमीन व झोपडी शिवाय राजेश जवळ आपली संपत्ति म्हणून गायीचं एक वासरू आणि थोडया कोंबडया पण होत्या.

राजेश रोज सकाळी उठून गायीची धार काढी, तिला चारा घालून स्वत: शिळा भात खाई. दुपारचं जेवण घेऊन तो बांगडया विकण्यासाठी घराबाहेर पडे. संध्याकाळ पर्यंत आसपासच्या गावात बांगडयांचा व्यापार करून घरी परते.

एक दिवशी राजेश एका वडाच्या झाडाजवळ पोचला. तेव्हां दुपारची वेळ होती. जवळच एक विहीर होती. राजेशने आपलं बांगडयांचं गठोडं झाडाखाली ठेवलं आणि लोटा भर पाणी घेऊन आला. पोट भर जेवला आणि जे काही शिल्लक राहिलं ते असा विचार करून सोडून दिलं की एकादं कुत्रं येऊन साफ करून जाईल. मग आपलं बांगडयांचं बंडल खांद्यावर उचलून पुढची वाट धरली.

राजेश जाताच तिथं एक ब्रह्मराक्षसी येऊन टपकली. तिची झाडावरची जुनी झोपडी मोडून पडली होती. म्हणून आपली नवी झोपडी बनवण्यासाठी ती या वडाजवळ आली होती. राजेशने तिथे अन्न ठेवलेलं तिला दिसलं. भूकेने व्याकुळ झालेल्या ब्रह्मराक्षसीने मटामट सारं शिल्लक अन्न खाऊन टाकलं.

ब्रह्मराक्षसीने यापूर्वी केवळ कच्चे मांस नि रक्त यांचाच आस्वाद घेतला होता. आता तिला कळलं की माणसांचा आहार किती स्वादिष्ट असतो. तिच्या मनांत

आलं, रोज असलंच भोजन मिळावं नि आपण माणसा सारखं जीवन चालवावं. मग काय, राजेश कासाराची वाट पहात ती तिथंच बसली.

दिवस भराचा व्यापार संपवून राजेश त्याच वाटेने परत आला. वडाच्या झाडाखाली बांगडयांचं बंडल ठेवलं, आणि विहिरीवर जाऊन पाणी पिऊं लागला. तिथं त्याला एका बाईच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला. राजेशने मागे वळून पाहिले, तर वडाच्या बुंध्याशी एक बाई रडत असताना दिसली.

"बाई, तू कोण आहेस? रडतेस का?" राजेशने विचारले.

"बाबा, मी खूप दूरची राहणारी आहे. नवरा कुणास ठाऊक कुठे निघून गेला. मला पोटभर अन्न मिळत नाही, दुर्भाग्य माझं! काय करू. बसलीय रडत!" बाईने रडत रडत उत्तर दिलं.

"बिचारी, तुझ्यावर मोठच संकट आलेलं दिसतंय! माझ्या घरी चल, मला आपल्या कामात मदत कर. मी तुला पगार नाही देऊ शकणार, पोट भर अन्न मात्र देईन. तुझ्या नवऱ्याचा पत्ता लागला तर तू आपल्या घरी जा." राजेशने समजूत घातली.

ब्रह्मराक्षसीला तेच पाहिजे होतं. तत्काळ म्हणाली–"बाबा, मला जे काम द्याल ते मी करीन, माझी सगळ्याला तयारी आहे. पण मी करू शकणार नाही असं काही काम मला सांगितलं तर मी क्षण भर सुद्धा तुमच्या घरात राहणार नाही. समजलं?"

राजेशने ब्रह्मराक्षसीची अट मान्य केली. राजेश बाईच्या रूपातील त्या ब्रह्मराक्षसीला घरी घेऊन आला. राजेशच्या पत्नीने आपल्या नवऱ्याच्या तोंडून त्या बाईची सर्व हकीकत ऐकली. बायकोने विचारले– "बाई, तुझं नाव काय?"

"माझं नाव आहे दानवी." ब्रह्मराक्षसीनें चटकन उत्तर दिलं.

दुसऱ्या दिवसापासून दानवी राजेशच्या घरी काम करू लागली. ती सकाळी उठून सर्वं घर झाडी. सडा घाली. राजेशने गायीची धार काढल्यावर ती गाय-वासराला चरायला घेऊन जाई. दुपारी परत आल्यावर राजेशच्या बायकोला घरांतील सर्व कामात मदत करी.

एक दिवशी रात्री राजेश खूप उशीरा घरी आला आणि दरवाज्या वर थाप मारली. त्यावेळी घरातील सर्व जण रात्रीचे जेवण संपवून झोपले होते. थंडीचे दिवस असल्यामुळे सर्वांनी रजया पांघरल्या होत्या. राजेशची बायको खाटे वर झोपली होती नि दानवी खाली जमिनीवर. ऊबदार रजईतून बाहेर येऊन दरवाजा उघडण्याची राजेशच्या बायकोची इच्छा नव्हती. म्हणून ती दानवीला म्हणाली–'हे बघ, ते आलेत असं वाटतं दानवी, दरवाजा उघडशील?'

दानवीने एक सुस्कारा टाकला. चटईवर पडल्या पडल्या हात लांबवून तिने दरवाजाची कडी काढली. राजेशच्या बायकोने हा प्रकार पाहिला. ती घाबरली, तरी पण मोठ्या धीराने तिने आपल्याला सावरले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी तिने नवऱ्याला सर्व हकीगत ऐकवली–"आहो, ही मानवी नाहीं, कोणी आपलं नाव 'दानवी' उगाच कसे ठेवील? ही मनुष्य नाही, नक्की राक्षस असली पाहिजे."

प्रथम राजेशचा आपल्या बायकोच्या बोलण्यावर विश्वासच बसेना, तरी पण त्याच्या मनात शंका जरूर आली. कारण तो रात्री जेव्हा घरात आला, तेव्हां दानवी तर चटईवर झोपलेली होती. दरवाजाची कडी काढून पुन: चटईवर येऊन झोपण्या इतका मधे वेळ नव्हता. दानवी मनुष्य असो वा नसो, बायको खूप घाबरली आहे हे जाणून राजेशने तिला घराबाहेर काढण्याचा निश्चय केला. पण विनाकारण घराबाहेर काढणं ही ठीक नव्हतं. दानवीने प्रथमच सांगितलेली अट त्याला आठवली– "मी जे काम करू शकणार नाही, ते मला करायला सांगितलं तर मी क्षणभर घरात

राहणार नाहीं. थेट चालू लागेन!" म्हणून राजेशने तिला घरांतून हाकलण्यासाठी एक युक्ति योजली.

तो दानवीला म्हणाला–"हे बघ दानवी, आपल्या घराच्या चारी बाजूला भरपूर मोकळी जागा आहे. या जागेत आपण खूप झाडं लावू शकतो. पण अगोदर चारी बाजूला एक भिंत बांधली पाहिजे. तू हे काम करू शकशील?"

दानवीने मुळिच नकार दिला नाही. तिने हे काम आनंदाने स्वीकारले. स्वतः जमीन खणून माती काढली नि विटा बनविल्या. घराच्या चारी बाजूला तिने एक छान भिंत बांधून काढली. मग तिने काही नवीन झाडे लावली आणि एक सुंदर बाग बनविली.

राजेशला कळून चुकले की दानवी मानव नाही. गावातील सर्वांना ही गोष्ट समजली. दानवीच्या जाळ्यांतून कसे मुक्त व्हावे याचा राजेश विचार करू लागला. तसं पाहिलं तर दानवी कुणाला त्रास देत नव्हती. तरी पण अशा व्यक्तीला घरात ठेवणं धोक्याचं होतं. गावातल्या लोकांनी त्याच्यावर दडपण आणायला सुरुवात केली–"एक तर तू दानवीला घराबाहेर काढ. नाही तर स्वतः गाव सोडून चालता हो." राजेशच्या घराच्या आजू-बाजूला नेहमी बघ्यांची गर्दी दिसत असे.

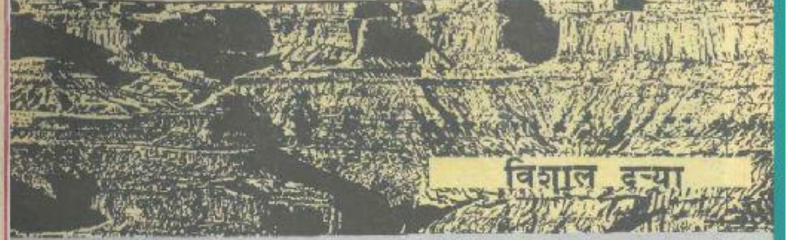
एक दिवशी राजेशच्या कुटुंबातील सर्व जण घराच्या आवारात गप्पा मारीत बसले होते. त्यावेळी एका उंदीराचा पाठलाग करीत एक मांजरी तिथे आली. उंदराने झटकन तेथील एका बिळात प्रवेश केला.

राजेशच्या मुलाने दानवीची विनवणी केली–"दानवी आक्का, त्या उंदराला पकडून आणशील कां?"

'तुला काय वाटलं मी उंदराला पकडू शकणार नाही?' असे विचारीत सर्वांच्या समक्ष दानवीने उंदरासारखे लहान रूप धारण केले नि बिळांत घुसली. योग्य वेळ पाहून राजेशने एक घमेलभर माती आणून बीळ बुजवून टाकलं. तेव्हा पासून दानवी पुन्हा कुणाला कुठे दिसली नाही.

नैसर्गिक आश्चर्यें :

अमेरिकेतील अरिजोना भागात असलेल्या 'ग्रँड कानियन' दऱ्या जगांतील प्रख्यात विशाल दऱ्या आहेत. ४ ते १३ मैल रुंद व २१७ मैलांच्या लांबीत पसरलेल्या या दऱ्या ७००० फुट खोल आहेत. २२५ मिलिअन वर्षांपूर्वी कोलोराडो नदीच्या प्रवाहामुळे या दऱ्या निर्माण झाल्या. वातावरणांतील बदलामुळे या दऱ्यांना विचित्र रूप प्राप्त झाले आहे.

सहारा वाळवंटांतील वाळूची खोली काही ठिकाणी काही इंच, तर काही ठिकाणी जवळ जवळ ४०० फुट इतकी आहे.

सहारा

दिसणारं रक्त

अंटार्क्टिकाच्या बर्फाळ प्रदेशांतील माशांचे रक्त आपण डोळ्यांनी पाहू शकतो. रक्तधारी प्राण्यामधील शेकडा ९० टक्के प्राण्यांच्या रक्तात हेमोग्लोबिन असते. ते शरीराच्या सर्व भागात प्राणवायुचा पुरवठा करते. या माशांच्या रक्तात ते हेमोग्लोबिन नसते.

हत्तीची झोप

हत्ती दिवसाकाठी फक्त दोनच तास झोपतात.